

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Narva kolledž
Õppekava Keeled ja mitmekeelsus koolis

Anastassia Matrossova

**EESTI KIRJAKEELE ISEÄRASUSTE ANALÜÜS
VENEKEELSETE TÕLGETE PEEGLIS NIKOLAI
BATURINI TEOSTE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: eesti keele nooremlektor Szilárd Tibor Tóth

NARVA 2022

KINNITUS

Kinnitan, et olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli Narva kolledži üliõpilaste kirjalike tööde juhendi nõuetest.

Allkirjastatud digitaalselt

16. mai 2022

LIHTLITSENTS

Mina _____Anastassia Matrossova _____
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: ____12.04.2000_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
____„Eesti kirjakeele iseärasuste analüüs venekeelsete tõlgete peeglis Nikolai Baturini teoste
näitel”_____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____eesti keele nooremlektor Szilárd Tibor Tóth
_____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas, 16.05.2022

SUMMARY

The analysis of peculiarities of the Estonian literature language in the mirror of Russian translations on the example of Nikolai Baturin's works

This bachelor's thesis provides an overview of the peculiarities of the Estonian literature language in the mirror of Russian translations on the example of Nikolai Baturin's works. Nikolai Baturin was an Estonian and Mulgi writer who is called a wizard of the Estonian literature language because of his specific language. Moreover, the thesis explores the ways how Southern Estonia was reflected in Baturin's works.

The aim of this research is to compare and analyze Nikolai Baturin's original texts and their Russian translations. For the analysis there were selected the following novels: „*Karu süda*” („The Heart of the Bear”, 1989) and the collection of poems „*Kajokurelend*” („The Flight of the Stork”, 1975) and their Russian translations „*Serdce medvedicy*” (1998) and „*Polët kolodeznogo žuravlja*” (1989).

„*Karu süda*” is a story about Niika, a hunter from Siberia. He is the most important character in the story who resembles the author. He was travelling in this area and tried to find himself and the answers to his questions. It was confirmed that Baturin had written novels in Estonian but used Mulgi words in his texts. According to Karl Pajusalu, Tiit Hennoste and Ellen Niidu's definitions (2002, p. 52), there are two main dialects in Estonian – the North Estonian and South Estonian dialects, which are divided into groups. The Mulgi dialect belongs to the South Estonian group together with the Tartu and Võru dialects (Hennoste & Niit, 2002, pp. 52-55). The dialects became an interesting addition to the literature language, especially in terms of vocabulary. Baturin was one of those writers who had been working on this for a long time. For example, in the novel he used the word *pää*, which is typical for Mulgi dialect: *uljaspää* and *pääst kinni kohkuma*. „*Karu süda*” presents a rich and specific vocabulary. Based on this some peculiarities of the Estonian language were pointed out.

„*Kajokurelend*” is a lyrical poetry collection written in Mulgi. The influences of Mulgi’s literature on the writer’s works cannot be underestimated especially in the dialect poems. Baturin’s collection of poems reflects the regional language of Mulgimaa.

In the Russian translation the dialect specificity has disappeared. Precise morphological features of Mulgi create the originality and special sound of the poems. Words in Mulgi sound softer, for example: *ossel* ‘okstel’, *pääl* ‘peal’, *täempe* ‘täna’. It was concluded that Mulgi’s literature has a considerable influence on Nikolai Baturin and his works.

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	7
1. UURIMISMETOODIKA.....	8
1.1. Ülevaade uurimismetoodikast	8
1.2. Uurimismeetodid ja uurimisküsimused	8
2. NIKOLAI BATURIN.....	10
2.1. Baturin ja tema seos Mulgimaaga	10
2.2. Baturin keelevõlurina	11
3. EESTI KIRJAKEELE ISEÄRASUSED VENEKEELSE TÕLKE PEEGLIS „KARU SÜDAME” NÄITEL	13
3.1. „Karu südame” leksika iseärasuste analüüs ja võrdlus venekeelse tõlkega ..	13
3.1.1. „Karu südame“ esimese 20 lehekülje leksika iseärasused	13
3.1.2. Leksika iseärasused nimisõnade näitel.....	14
3.1.3. Leksika iseärasused omadussõnade näitel	15
3.1.4. Leksika iseärasused tegusõnade näite näitel	16
3.1.5. Leksika iseärasused sõnaühendite ja fraaside näitel.....	17
3.2. „Karu südame” 4. peatüki spetsiifilise sõnavara analüüs	18
3.2.1. „Karu südame“ 4. peatüki spetsiifika leksika osas.....	18
3.2.2. Jahipidamisega ja Siberi eluluga seotud sõnavara	19
3.2.3. Looduse, loomastiku ja taimestikuga seotud sõnavara	22
3.2.4. Inimeste ja nende asjadega seotud sõnavara	24
3.3. Eesti kirjakeel ja selle iseärasused „Karu südame” näitel	26
4. LÕUNA-EESTI KULTUURI JA KEELE MÕJUD BATURINI TEOSTES	29
4.1. Eesti murded. Mulgi murre.....	29
4.2. Pilguheit lõunaeesti kirjakeelde ja selle mõju põhjaeesti kirjakeeles	30
4.3. „Kajokurelennu” originaali võrdlus tõlkega.....	32
JÄRELDUSED	38
KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD ILUKIRJANDUS JA SEKUNDAARKIRJANDUS	42

SISSEJUHATUS

Iga keele iseärasused saavad eriti nähtavateks selle keele kõrvutamise puhul mõne teise keelega. On erinevaid viise, kuidas keeli kõrvutada ning üks nendest võimalustest on kirjandusteoste originaali ja tõlke kõrvutav analüüs. Analüüsides eestikeelseid lähtetekste ja nende venekeelseid tõlkeid saab paremini aru saada eesti kirjakeele iseärasustest.

Töö eesmärgiks on kõrvutada ja analüüsida Nikolai Baturini teoste lähtetekste ja nende venekeelseid tõlkeid, mille näitel uurida eesti kirjakeele iseärasusi venekeelsete tõlgete peeglis ning lisaks Lõuna-Eesti kultuuri ja keele mõju. Mul on võetud analüüsiks Baturini „Karu südame” eestikeelne originaal ja venekeelne tõlge. Tema kirjandusteose põhjal uurin eesti kirjakeele omapära venekeelsete tõlgete peeglis. Tiit Aleksejev pidas kirjanikku keelevõluriks (Maarits, 2019), seega on huvipakkuv uurida tema võlu ja samas eesti keele spetsiifikat. Baturin on ka selles mõttes unikaalne kirjanik, et olles Eestimaa venelastest päritolu inimene, peetakse tema loomingut ühelt poolt eesti, teisalt aga mulgi kirjanduseks. „Maailmas on vähe rahvaid ja keeli, mis oleksid murrete poolest nõndavõrd õnnistatud kui eesti keel,” oli rõhutanud mitme eesti auhinna ja preemia laureaat Baturin (Viikberg, 2015, lk 95). Mulgimaa mõju kirjanikule ja tema loomingut vaatlen peamiselt läbi tema luulekogu „Kajokurelend”.

Bakalaureusetöö koosneb resümeeist, sissejuhatuses, neljaks peatükiks jagunevast põhiosast ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis annan ülevaate uurimismetoodikast, sh meetoditest ja uurimisküsimustest. Teises peatükis räägin Nikolai Baturinist, tema seosest Mulgimaaga ning temast kui keelevõlurist. Kolmandas peatükis analüüsin Baturini romaani, kõrvutan seda venekeelse tõlkega ning teen analüüsi. Selle põhjal toon välja eesti keele iseärasusi ning räägin üldiselt eesti kirjakeelest. Neljandas peatükis on pilguheit eesti murdeisse, mulgi keelde ja lõunaeesti kirjakeelde. Lisaks analüüsin Baturini luulekogu, et teha kindlaks Lõuna-Eesti kultuuri ja keele mõju tema loomingus.

1. UURIMISMETOODIKA

1.1. Ülevaade uurimismetoodikast

Minu valimisse kuuluvad eesti kirjakeele iseärasused venekeelsete tõlgete peeglis Nikolai Baturini teoste näitel. Kõigepealt kogusin ja lugesin läbi teoreetilise ja sekundaarkirjanduse (sh Baturini biograafia; kirjandus Mulgi murdest, lõuna-eesti kirjakeelest, kirjandusest jne). Seejärel lugesin Baturini teoseid originaalis ja tõlkes. Töö uurimismaterjalideks määrasin kaks eestikeelset ilukirjanduslikku teost – Nikolai Baturini romaani „Karu süda” (1989) ja luulekogu „Kajokurelend” (1975) ning nende venekeelsed tõlked «Сердце медведицы» (1998) ja «Полёт колодезного журавля» (1989).

Lugemise ajal olen eriti jälginud „Karu südame” esimest 20 lehekülge ja 4. peatükki, seega otsustasin nende kaudu kirjaniku keele ja samas eesti keele iseärasusi uurida. Kõrvutasin lähte- ja sihttekste, analüüsisin autori leksika omapära ja spetsiifilist sõnavara. Selleks kasutasin peamiselt kas Sõnaveebi (2022) või Eesti-vene sõnaraamatut (EVS, 2019), mis on kättesaadavad veebis. Veebisõnastikud on kaasaegsed, uuendatud ja täiendatud. Samuti kasutasin eesti-vene sõnaraamatut paberkujul (Tamm, 1999). Vajadusel kasutasin ka Eesti etümoloogiasõnaraamatu (ETY, 2012), Eesti keele seletava sõnaraamatu (EKSS, 2009), Eesti murrete sõnaraamatu (EMS, 2022), Eesti fraseologismide elektroonilise alussõnastiku (FES 2011) ja Mulgi sõnastiku (MES, 2013) veebiversioone.

Vaatlesin lühidalt eesti murdeid ja lõuna-eesti kirjakeele ajalugu. Pärast selgitasin välja Mulgi murde võimaliku mõju – mismoodi avalduvad Baturini teostes Lõuna-Eesti kultuuri ja keele mõju. Mulgimaal veedetud lapsepõlv oli mingil määral mõjutanud nii kirjaniku keelt kui ka loomingut. Baturin on kirjutanud valdavalt eesti kirjakeeles, kuid on Lõuna-Eesti mõju tuvastatav ka tema eesti kirjakeeles kirjutatud loomingus.

1.2. Uurimismeetodid ja uurimisküsimused

Töö uurimismeetodiks on nii kvalitatiivsed ja kvantitatiivsed meetodid. Kõrvutav analüüs on üks levinumaid ja tulemuslikumaid uurimismeetodeid. Siinjuures kõrvutan nähtuste ja protsesside omadusi ning selle põhjal selgitan ja toon välja sarnasused ja erinevused. Pärast

uurin lähemalt eesti keelt venekeelse tõlgete peeglis ja teen järeldusi, et selle omapära mõtestada. Pöörasin rohkem tähelepanu originaalile ehk eesti keelele, vene keel sai aga toeks, et paremini lähtetekstist aru saada. Koostasın tabelid, kuna on nende järgi mugavam jälgida, milliste teemadega seotud sõnu ja milliseid sõnaliike leidub Baturini tekstides kõige rohkem, millised sõnad ahvatlevad lugejaid kõige rohkem või võivad jääda tänapäeval arusaamatuteks, kas lähtetekstis ja tõlkes on igal pool kasutatud ühe ja sama tähendusega sõnu, mis leheküljel võib antud spetsiifiline sõnavara esineda.

Oma bakalaureusetöös püüan leida vastused järgnevatele küsimustele:

- Missuguseid eesti kirjakeele iseärasusi võib Nikolai Baturini teoste lähtetekstide ja nende venekeelsete tõlkete põhjal välja tuua?
- Kas piirkondlik mulgi keel on Baturini loomingusse ka oma jäljed jätnud, kas peegeldub see piirkondlik keelekasutus ka tõlgetes?
- Kuidas Baturini looming esitab üldiselt eesti, kitsamalt aga Lõuna-Eesti ja mulgi kirjandust?

2. NIKOLAI BATURIN

2.1. Baturin ja tema seos Mulgimaaga

Nikolai Baturin sündis 5. augustil 1936. aastal Arumetsa külas Viljandimaal. Baturini vanemad olid pärit peipsivenelaste seast. Isa poolt pärines pere Nina külast Alatskivilt, emapoolne vanaisa põlvnes Varnja külast ja vanaema Mustveest. Mulgimaale tulid Nikolai Baturini esivanemad juba tsaariajal (Valme, 2019).

Baturin oli aktiivne inimene, kes oli viis aastat teeninud sõjamereväe laevastikus, kuus aastat töötanud Siberi geoloogiaekspeditsioonis ning 15 aastat olnud elukutseline kütt Siberi taigas. Samas oli ta oma elu pühendanud kirjandusele ja loomingule, mis annab inimesele võimaluse tunda end vabalt, rahulikult. Siin pole piireid ja rõhku, seega lödveneb pinge. Mingis mõttes ongi looming puhkus ja kodu, mis käib alati kaasas. Baturin oli saanud erinevad romaanipreemiad ja dramaturgiapreemiad ning 1973. aastal sai Eesti Kirjanike Liidu liikmeks. Samuti oli kirjanik ise ka oma raamatuid illustreerinud ning oma näidendeid lavastanud. Tema teosed on tõlgitud vene, ukraina, leedu keelde. „Karu südame” venekeelse tõlkega tegeles Elvira Mihhailova, kuid vaatas sihtteksti läbi ikkagi autor ise (Kressa, 2019). Tihti on Baturini kohta kirjutatud, et sellised kirjanikke enam ei tule (Mulgi Kultuuri Instituudi veebileht). Meie ajal oskas ta säilitada vanamoelist ulmelist stiili romaanikunstis. Baturini murdeluule võlub oma sõnavararikkusega, seetõttu saab tunda tema kirge luuletuste kirjutamise vastu (Mulgi Kultuuri Instituudi veebileht).

Mulgimaa on kultuuri- ja ajalooline piirkond Lõuna-Eestis. 2021. aastal sai Mulgimaal asuv Abja-Paluoja soome-ugri maailma kultuuripealinnaks (Mulgi Kultuuri Instituudi veebileht). 2018. aastal Õhtulehega läbi viidud intervjuus jutustas Baturin, et kui ta elas lapsepõlves vanavanemate juures Mulgimaal, seal räägiti ainult mulgi murdes ning kodus ei olnud juturaamatuid, vaid olid usuraamatud. Kuna kirjanik ei osanud veel kirjakeeles lugeda ega rääkida, siis ta õppis tuntud luuletaja Hendrik Adamsoni raamatute najal lugema (Allkivi, 2019). Need olid aga mulgikeelsed luulekogud. Baturin tunnistas: „Mulgi keel on soe, luuleline ja musikaalne. Sealt sai alguse kiindumus sõnade vastu ja ma hakkasin neid üles

kirjutama. Paberit ei olnud, hakkasin ajalehtede äärtele kirjutama, kui vanaisa oli need läbi lugenud“ (Allkivi, 2019).

Mulgi kirjanduse mõju avaldub kõige selgemini Baturini murdekeelsetes luuletustes, eriti luulekogudes „Sinivald“ (1990) ja „Kajokurelend“ (1975). Autori romaanid ja jutustused on kirjutatud eesti keeles, seetõttu on eriti huvitav uurida nende näitel kohaliku kultuuri ja tausta võimalikku mõju Baturini loomingule.

2.2. Baturin keelevõlvurina

Nikolai Baturin on 12 romaani autor. Ta kirjutas luulet, proosat, näidendeid, stsenaariume ja esseesid. Baturini romaanidest on tuntumad „Karu süda“, „Kentaur“ ja „Mõrv tuletornis“ (Valme, 2019). Autori eesti keel on spetsiifiline ja maagiline, et seda on raske edasi anda sellisel kujul, nagu esitatakse originaalkeeles. Seda kinnitavad kirjaniku tekstides leiduvad arhaismid ja neologismid. Ilma kirjandusteostesse süvenemiseta on raske Baturini tekstist aru saada. Ühtlasi ei saa tõlkida tema tekste sõna-sõnalt, kasutades elektroonilist Eesti-vene sõnaraamatut. Selline on väljend *teeb jõnga looke*, mida tõlgitakse nagu *кпымо сворачиваем*. Seda ei saanud tõlkida sõna-sõnalt Eesti-vene sõnaraamatu (EVS, 2019), ainult Sõnaveebi abil.

Kirjaniku sõnaväljendid, epiteedid, metafoorid, hüperboolid ja võrdlused loovad erilise õhkkonna, toovad esteetilist naudingut ning aitavad lugejal veelgi rohkem süveneda mütoloogilisse maailma ja noore jahimehe ellu. Katkendid, milles Baturin kirjeldab loodust ja ümbritsevat keskkonda, pakuvad ainulaadseid elamusi ja sõnavara rikastavat lugemiskogemust. Üks Baturini suurromaane on 2001. aastal ilmunud teos „Karu süda“, mille põhjal filmiti ka samanimeline romantiline draama. Raamatus on näidatud eripärane maailm. Siberi looduse ehk külmade maade ilu kirjeldus, kohalik eluolu ja kultuur, peategelase elamused, religioon, armastus – seda kõike võib sellest romaanist leida. Autor on aluseks võtnud oma isiklikud mälestused, et rääkida üksikasjalikult jahimehe elust taigas.

Kirjanik ei debüteerinud noorena. 1968. aastal oli ta 32 aastat vana, aga ta jõudis kirjutada mitmeid mulgikeelseid luuletusi. 1994. aastal sai Baturin Hendrik Adamsoni murdeluuleauhinna väljaandmise initsiaatoriks (vt Viikberg, 2015). 1975. aastal on Eesti Raamatu väljaandena Lõuna-Eesti murdekeeles ilmunud Baturini luulekogu „Kajokurelend“. Sellised mulgikeelsed luuletused ühendavad lüürilist ja filosoofilist luulet. Ühelt poolt võlub murdeluuletuste kõla, teisalt jääb kõlama kirjaniku igatsus. Kriitik Silvia

Nagelmaa (1975, lk 5) ütles, et sümpaatse lembelaulikuna sai Nikolai Baturin tuntuks juba oma eelmisest kogust ning käesolevaski ei valmista ta pettumust.

Eesti kirjanikest tõstab Baturin esile Tammsaaret, tema tõlgitud teoseid ja viimast romaani „Põrgupõhja uus Vanapagan“. Kirjanik oli Dostojevski „Kuritööd ja karistust“ lugenud nii vene keeles kui ka Tammsaare tõlkes. Baturin arvas, et kui oleks Tammsaare kirjutanud veel kümme aastat, oleks ta jõudnud sellesama modernse kirjanduseni, kuhu Euroopa praegu liigub (Allkivi, 2019). Üldiselt oli Nikolai Baturin palju lugenud ning saanud raamatutargaks. Ta eelistas „raskeid“ autoreid, mis olid temale lähedased. Tema saatus ei olnud mitte kurb, vaid pigem keeruline – ränded, inimeseks olemise olulised küsimused, millistele oli autor pikka aega proovinud vastused leida. Elu oli jäljed jätnud ka kirjaniku teostesse, eriti tema spetsiifilise sõnavara kaudu. Baturin oli ise ennast otsinud. Raamatute peategelased peegeldavad tema isiklikke tundeid, iseloomu, probleeme ja kogemusi.

3. EESTI KIRJAKEELE ISEÄRASUSED VENEKEELSE TÕLKE PEEGLIS „KARU SÜDAME” NÄITEL

3.1. „Karu südame“ leksika iseärasuste analüüs ja võrdlus venekeelse tõlkega

3.1.1. „Karu südame“ esimese 20 lehekülje leksika iseärasused

„Karu süda“ on Baturini kolmas romaan, mida iseloomustab mõttetarkus, sügavus ja tolle aja tegelikkus. Raamatus ei ole peatükke, vaid 11 peatust, mis teeb selle kirjandusteose omapäraseks algusest peale. Peatused sümboliseerivad inimese teekonda läbi rutiini, katsete, armastuse, üksioleku.

Peategelane Niika on autori algkuju, kes proovis tsivilisatsioonist põgeneda just looduse südamesse ehk uurali algkodusse. Jahimees, keda kutsutakse ka Nganassaaniks, tunneb hästi loodust ja läheb Siberi taigasse iseennast otsima. Peategelase nimi meenutab kirjaniku nime: *Niika – Nikolai* (Mueller, 2014 – 2019). Samas on nganassaanid Taimõri poolsaarel elav samojeedi rahvas, ehk Euraasia põhjapoolseim etnos (EKSS, 2009).

Autori spetsiifiline keelekasutus, tema kujutlusvõime, valitud sõnad ja kujundid ühinevad üksteisega ja moodustavad omapärase teksti. Näiteks esineb „Karu südames” eripärane liitsõna *siidiläige* ‘шелковистый блеск’, sõnaühend *kõrvetav kuuvalge* ‘обжигающий лунный свет’, fraas *kõht on sul kui väike sopka* ‘живот у тебя будто маленькая сопка’. Kõigest sellest jääb mulje, et tekstis peitub mingi muu salatähendus, kuid iga lugeja peab sellest ise ja omamoodi aru saama. Peale selle leidub raamatus üsna palju spetsiifilisi sõnu, mis on seotud konkreetsete jahipidamise, kohaliku kultuuri ja taigas elamisega, näiteks *narta* ‘нарта, лёгкие сани’, *lehisevaik* ‘живица’, *õõtssoo* ‘зыбкое болото’ jms. Samuti on kirjandusteoses sõnu, mille tähendust mul ei õnnestunud leida ei eesti ega vene keeles –

tohikaanlane ‘тогикан’. Võtsin leksika iseärasuste analüüsiks „Karu südame” 20 esimest lehekülge. Esimesed leheküljed on nagu teose nägu, mis peavad lugejat haarama. Teosest otsisin ja kirjutasin välja sõnad ja fraasid, mis teevad autori keelevõluriks, koos venekeelse tõlkega ning panin need tabelitesse sõnaliikide järgi. Toetusin nii sihtkeelele kui ka lähtekeelele, mõne sõna tõin välja ka nende venekeelse tõlke pärast. Jagasin need neljaks

rühmaks – nimisõnadeks, omadussõnadeks, tegusõnadeks ja fraasideks. Sõnaliigi määrasin originaali ja tõlke järgi. Tekstis leiduvad tavapäratud väljendid ja kõnekujundid, mis on ilukirjandusele omased, nt isikustamine – *kaldapõsed* ‘скулы (скал)’, epiteedid – *märjateradega* ‘водяной пылью’ ning jahipidamise, Siberi looduse ja siinse eluoluga tihedalt seotud sõnad. Need on üsna spetsiifilised ja samas huvitavad.

3.1.2. Leksika iseärasused nimisõnade näitel

Kõige rohkem on nimisõnu, kokku 35 (vt tabel 1). Nt *aurikud* ‘корабли’, *pärusasukad* ‘таежные жители’, *kipper* ‘шкипер’, *viigrivoha* ‘клык’, *uitleja* ‘вечный странник’ jt. Kui kõrvutada originaal- ja sihtteksti, siis on mõned erinevused tähenduses. Nt *puss* ‘nuga, millel on harilikult lühem paks teravaotsaline tera’ (Sõnaveeb, 2022) on tõlgitud vene keelde *нож* ‘nuga’, mis teeb sõna tähenduse laiemaks. Tavaline nuga pole *puss*. *Ahingukisk*, kus *ahing* on ‘острога’ ja *kisk* ‘зазубрина’ (EVS, 2019), suunab lugeja tähelepanu konkreetset selle risti osale. Vene keeles on sõna jälle esitatud kitsamas tähenduses – ‘острога’. Veel leidub tabelis palju liitsõnu, nt *valutänuks*, *suurtükitoru*, *väljasolijale*, *külmapahvakuga*, *lobjakalaamad*, *noateras*, mis on tõlkes edastatud vähemalt kahe sõnaga ehk fraasiga, vastavalt *данник боли*, *ствол пушки*, *стоявшего за дверью*, *с порывом холодного воздуха*, *плавающие снежные острова*, *твёрдая сталь ножа*. Sellest lähtudes võib ka öelda, et eriti märgatavad on kahe keele käänete kasutamise erinevused. *Valutänuks* (saav kääne) – *данник боли* (‘valutänu’, nimetav kääne), *väljasolijale* (alaleütlev) – *стоявшего за дверью* (osastav oleks välisolijat), *varapeitel* (nimetav kääne) – *долотом* (kaasaütlev oleks *varapeitliga*). Sõna *tulehark* tähendab ahjuharki (EVS, 2019), mille abil võetakse ahjust potte. Venekeelses tõlkes sai see sõna aga teise tähenduse – ‘огонь’. *Tulehark* sümboliseerib tuld. Spetsiifiliseks on saanud ka liitsõna *pusarad-piibud*, mis sellisel kujul sõnastikutes ei leidu. ETY 2012 järgi on *pusar* ‘pealt seotav väike (nahk)kotike, eriti tubaka või raha tarbeks’ ning *piip* ‘uimastusaine, harilikult tubaka suitsetamise riist, millel on ümmargune kaha ja õõnes vars’.

Tabel 1. „Karu südame“ esimese 20 lk leksika iseärasused nimisõnade näitel

	Sõne	Sõna ainsuse nimetavas käändes	Venekeelne tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	(kaljuste) kaldapõsed	kaldapõsk	скулы (скал)	7/11
2.	narta	narta	лёгкие сани	7/11
3.	lehisevaik	lehisevaik	живица	7/11

	Sõne	Sõna ainsuse nimetavas käändes	Venekeelne tõlge raamatust	Lehekülge k./v.k
4.	põlislaaned	põlislaas	непроходимые дебри	7/11
5.	turmajõed	turmajõgi	бурные реки	7/11
6.	viigrivohana	viigrivoha	клыком	7/11
7.	valutänuks	valutänu	данник боли	7/11
8.	(laane) pärusasukad	pärusasukas	таежные жители	7/11
9.	ahingukisk	ahingukisk	острога	7/11
10.	saelaulu	saelaul	песне пилы	8/14
11.	näguripäevadel	näguripäev	в холодные дни	8/14
12.	noateras	noateras	твёрдая сталь ножа	8/14
13.	lehisehalud	lehisehalg	лиственничных чурок	10/15
14.	penila	penila	свору	10/15
15.	kirbujalgade pikendus	kirbujalgade pikendus	блошинная шкура	10/16
16.	märjateradega	märjatera	водяной пылью	11/16
17.	pühamuteotus	pühamuteotus	кошунство	11/16
18.	kipri	kipper	шкиперу	11/16
19.	toppesammal	toppesammal	сложенный в стожок мох	12/18
20.	koormapaanade	koormapaan	с выюками	13/19
21.	puss	puss	нож	13/19
22.	tohttoopi	tohttoop	берестяную кружку	13/19
23.	sülikuid	sülik	младенцев	13/20
24.	tulehark	tulehark	огонь	14/20
25.	peaheavaim	peaheavaim	добрый дух	14/21
26.	mütlumes	mütlumi	по вязкому снегу	15/21
27.	varapeitel	varapeitel	долотом	15/22
28.	suurtükitoru	suurtükitoru	ствол пушки	16/23
29.	uitleja	uitleja	вечный странник	16/23
30.	pusarad-piibud	pusar-piip	кисеты-трубки	17/24
31.	lobjakalaamad	lobjakalaam	плавающие снежные острова	17/25
32.	aurikud	aurik	корабли	17/25
33.	plikatirgats	plikatirgats	девчушка	19/27
34.	külmapahvakuga	külmapahvak	с порывом холодного воздуха	19/27
35.	väljasolijale	väljasolija	стоявшего за дверью	20/28

3.1.2. Leksika iseärasused omadussõnade näitel

Märksa vähem on omadussõnu, kokku 12 sõna (vt tabel 2). Traditsiooniliselt moodustavad Baturini spetsiifilist sõnavara liitsõnad, nt *laiaturjaline*, *ränkraske*, *äkkpakane*, *rampraske*, kus *rampraske* rõhutab une sügavust. Sõna *noapeapikkune* sisaldab võrdlust. Ühtlasi võib välja tuua omadussõna *valkav* ‘белесый’, kuid meenutab see nimisõna *valk* ‘белок’. Sõna

söölas puhul kasutatakse mitmuse omastava vormina *söölate*. See on harvaesinev muuttüüp, kuna on tavapärasem sellise tüüpi sõnu käänta printsiibil *söölas* + *-te* = *söölaste*. Isegi tundub, et on selle sõna puhul tehtud näpuviga ning tekib soov seda veel kord raamatus kontrollida. Omadussõna *loidam* tekitab kahtluse. Esialgu panin selle nimisõnade hulka, kuid uurisin EMS järgi, et *loidam* ongi murdesõna tähenduses ‘laisk’.

Tabel 2. „Karu südame“ esimese 20 lk leksika iseärasused omadussõnade näitel

	Sõne	Sõna ainsuse nimetavas käändes	Venekeelne tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	valkav	valkav	белесый	7/11
2.	annikad (hingelt)	annikas	щедрый (душой)	7/11
3.	noapeapikkune	noapeapikkune	с рукоятку ножа	7/12
4.	laiaturjalist	laiaturjaline	скуластого	8/12
5.	loidamitest	loidam	визгунов	10/15
6.	rampraskesse (unne)	rampraske	в глубокий (сон)	10/15
7.	villerdav	villerdav	пёстрая	13/18
8.	tuhmides	tuhm	в тусклых	13/19
9.	söölate (silmadege)	söölas	хищными (глазами)	13/19
10.	ränkrasket	ränkraske	тяжеленный	18/26
11.	tummi	tumm	безмолвные	19/26
13.	äkkpakane	äkkpakane	сильный мороз	20/29

3.1.3. Leksika iseärasused tegusõnade näitel

Kõige vähem on tegusõnu, kokku 10 (vt tabel 3). Baturini romaanis on neid huvitavam uurida just fraaside osana. Nt *käristab* ‘вспарывает’ tundub erilisemaks fraasis *käristab mere rinda* ‘вспарывает грудь моря’. Selles tabelis on aga esitatud mõned tegusõnad. Näiteks natuke vananenud *tulusel käima* ‘лучить (рыбу)’. Tihti räägitakse siiski *kala püüdmas käima*. Olen ka jälginud tähenduse erinevust originaalis ja tõlkes – *laagerduma* on vene keelde tõlgitud *бродить* ‘ühest paigast teise rändama’, ent Sõnaveebi järgi ‘mõnda aega seisma, ootel olema’ ehk *стоять и ждать*. Tegusõna *rantsatas maha* on tõlkes *упал* ‘kukkus’, kuid Sõnaveeb annab sellele tähenduse *грозиться* ‘hooga või löögiga kukkuma’.

Tabel 3. „Karu südame“ esimese 20 lk leksika iseärasused tegusõnade näitel

	Sõne	Sõna ma-infinitiivis	Venekeelne tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	tulusel käinud	tulusel käima	лучить (рыбу)	7/12
2.	napsanud	napsama	слизнул	7/12
4.	laagerduma	laagerduma	бродить	10/15
5.	panid plehku	plehku panema	удирали	10/15
6.	rantsatas maha	maha rantsatama	упал	13/19
7.	kenitlesid	kenitlema	красовались	15/21
8.	soprasid	soprama	брели	15/21
9.	kosus	kosuma	набрала силы	18/25
10.	ajasid hõõgvele	hõõgvele ajama	разгорелись	19/26

3.1.4. „Karu südame“ esimese 20 lehekülje leksika iseärasused sõnaühendite ja fraaside näitel

Valitud 10 sõnaühendit ja 11 fraasi on mul kokku pandud ühte gruppi (vt tabel 4). Baturin oskas nii harmooniliselt asju ühendada, et lihtsatest sõnadest tulid välja huvitavad ühendid. Nt *peletatud püüparv* ‘вспугнутые куропатки’, *sain jumalamuidu* ‘оставил даром’, *kel väiksem peiuonn* ‘кому не повезло с женихом’. Teksti täiendavad ka metafoorid: *jäine maahammas*, *veremullina erev*, *kärstab mere rinda*, *petlik ujedus*, *piire salgav sinivinane laanelõputus*, *tõrksust naljaga võita* jt. Seejärel paistab silma fraas *lõhnas traani ja kailusuitsu järele*, eriti tegusõna *järele lõhnama*. See aitas mul märgata veel ühte eesti kirjakeele omapärast joont ja nimelt ühendteigusõnu. Nad koosnevad kahest osast, kus on üks osa tegusõna ning teine osa on abimäärsõna. Viimane võib aga korrigeerida ja täiendada tegusõna tähendust. Nt *ajama* ‘вызывать’ – *hõõgvele ajama* ‘разгораться’.

Tabel 4. „Karu südame“ esimese 20 lk leksika iseärasused sõnaühendite ja fraaside näitel

	Sõnaühendid ja fraasid tekstist	Venekeelne tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	teeb jõnga looke	круто сворачивает	7/11
2.	kärstab mere rinda	вспарывает грудь моря	7/12
3.	jäine maahammas	ледяной зуб	7/12
4.	tühjumatu sump	неистоцимым садком	8/14
5.	lõhnas traani ja kailusuitsu järele	пахнущую рыбьим жиром и дымом багульника	10/15

	Sõnaühendid ja fraasid tekstist	Venekeelne tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
6.	sain jumalamuidu	оставил даром	10/16
7.	petlik ujedus	под покровом застенчивости	11/16
8.	tõrksust naljaga võita	шуткой сломить сопротивление	11/17
9.	päälmikuga koon	ободком на морде	11/17
10.	piire salgav sinivinane laanelõputus	стирающая все границы синяя даль	12/17
11.	väheldane lumekogu	снежное изваяние	12/18
12.	luupindudest kaelakrapid	звук ботал с костяными билами	13/19
13.	mühavast kannust parkkanget teed	укрошенным берестяными кружками чаем	14/21
14.	peletatud püüparv	вспугнутые куропатки	15/21
15.	sööstlennul taevasse tõusvaid männihiide	взмывающие в небо сосны	17/23
16.	jõel suu jääd täis ole	река подо льдом спит	17/24
17.	jalad ristakuti	скрестив ноги	18/25
18.	igivanad moorid ja taadikõbid	дряхлые старухи и древние старики	19/26
19.	kel väiksem peiuonn	кому не повезло с женихом	19/27
20.	põdrapäitsete kilkse, jalatsirudinat lumel	звон оленьих уздечек, хруст унтов по пороше	19/27
21.	veremullina erev	кровавым пузырьём	20/28

3.2. „Karu südame“ 4. peatüki spetsiifilise sõnavara analüüs

3.2.1. „Karu südame“ 4. peatüki spetsiifika leksika osas

Põhjalikuks sõnavara analüüsiks valisin kõige lühema, kuid erinevaid teemasid puudutava peatüki. Jagasin raamatus leiduvad sõnad kaheksaks osaks: jahipidamise, Siberis eluolu, loomastiku ja taimestiku, looduse, riiete, asjade ja ehete, inimeste ja elukutse, toidu ja toodete, tööriistade ja nende valmistamisega seotud sõnavara. Iga teema põhjal olen loonud tabeli. Järgnevalt on esitatud need spetsiifilised sõnad ja sõnalühendid koos. Kõige mahukamaks grupiks sai Siberis eluoluga seotud sõnavara, mida õnnestus autorilt seoses oma kogemusega täpselt edasi anda. Kuna kõik sündmused toimuvad Siberis, metsarikkas ja silmapaistvas piirkonnas, on just sellise leksika kasutamine spetsiifikat põhjendatud.

3.2.2. Jahipidamise ja Siberi eluoluga seotud sõnavara

Jahipidamine ei ole tänapäeval Eestis niivõrd oluline kui Siberis, seega on sellele pühendatud sõnavara pigem võõras ja tundmatu (vt tabel 5). Igal juhul erinevad looduslikud tingimused jahipidamiseks okasmetsavööndis ja segametsavööndis. Nt *kelgukoorem* ehk *narta* – Eestis need ei kasutata, kuid Siberis on narta jahimehe peamine transpordivahend. *Palakas* tähendab Eesti-vene sõnaraamatu järgi ‘voodilina’, kuid raamatus esineb see tähendusega ‘present’ ehk ‘koormakate’. Tavaliste tegusõnade asemel esinevad sõnaühendid – nt *putket tegema* tähenduses ‘утекать’ asendab klassikalist tegusõna *mööduma*. Mõnd sõna ei ole võimalik leida minu kasutatud sõnastikest. Selline on näiteks *uhtrambad*, ilma tõlketa oleks raske selle tähendusest aru saada. Selle alusel võib oletada, Baturinile meeldis eksperimenteerida, eriti uusi sõnu välja mõelda. Tundmatute sõnade puhul proovisin leida nendele sobiva tähenduse vastavalt tuttavatele sõnadele ja venekeelsele tõlkele. *Kirvesnuga* omapärast tähendust on kergem mõista vene keeles. *Пальма* ongi Siberi külmarelv. A. Tšudinovi võõrsõnade sõnastiku 1910. aasta järgi on see ‘разновидность холодного оружия; железный отточенный клинок, насаживаемый надревко, употребляемый инородцами зверопромышленниками в Сибири’. Neologismid ehk uuskeelendid on „Karu südames“ põhiliselt liitsõnad: „nutukoor“, *tohtranits*. Liitsõna *lehtpõhk* on tõenäoliselt arhaism, seetõttu ei ole seda sõnastikes. See esineb 1868. aastal ilmunud ajalehe „Eesti Postimees ehk Näddalaleht ma- ja linnarahwale“ 30. numbris. Lekseem *kõnd* tähendab Sõnaveebi järgi ‘kõnnumaa, väheviljakas ja harimata maa’.

Tabel 5. „Karu südame“ 4. peatüki jahipidamisega seotud sõnavara

	Sõne/fraas tekstist	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitiivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	uhtrambad	uhtramp	топляков	91/114
2.	kelgukoormat	kelgukoorem	нарты	91/114
3.	palakast	palakas	брезент	91/114
4.	“nutukoori”	“nutukoor”	писклявый хор	91/114
5.	kõnnus	kõnd	проведённые в северной глуши	91/115
6.	kirvesnoa	kirvesnuga	пальму	94/117
7.	pani tohtranitsasse	tohtranitsasse panema	сунул в берестяной бурак	94/117
8.	püünisraud	püünisraud	капкан	95/119
9.	(tohtranitsa) nõjale	(tohtranits) nõjale	возле бурака	100/126
10.	teevad metsa putket	metsa putket tegema	в лес утекут	101/127

	Sõne/fraas tekstist	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitiivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
11.	väikepüssi	väikepüss	малокалиберку	106/134
12.	lehtpõhku	lehtpõhk	на листовенную подстилку	107/135

Sõnad ja sõnaühendid moodustavad laused, mis annavad edasi autori mõtted. Baturin andis endast parima, et võimalikult täpselt teatud sisu ja valitsevat õhkkonda edasi anda. Eriti on seda näha Siberis eluoluga seotud autori sõnavaras ehk kõige mahukamas rühmas, kus on 29 sõna (vt tabel 6). Kõigepealt leiduvad siin igasugused kõnekujundid, nt metafoor *karge allikahääl*, võrdlused *pilk nagu pinde sisse* ja *läheb nurja nagu pruukimata raud rooste*. Ühtlasi märkasin sõna *ahervare*, mis esitati vene keeles tulekahju suurendusvormina *пожарище*. ETY 2012 järgi tähendab *aher-* antud liitsõnas ‘põlenud hoone(te) (kivi)jäänused’. Lekseemi *etik* vastena astub tõlkes lugeja ette *предбанник*, need on erinevate tähendusega sõnad. Eesti etümoloogiasõnaraamat seletab, et *etik* on ‘väike trepiastmetega kiviterrass keskaja linnaelamu peaukse ees’, *предбанник* on aga ‘sauna eesruum ehk saunaesik’. Sõnaühend *leili andma* on Eesti fraseologismide elektroonilises alussõnastikus välja toodud nagu Lõuna-Eesti alal levinud fraseologism. Samuti *linnaliimile minema*, kus kannab *liimile minema* tähendust ‘kellegi kavaluse või petliku meelituse ohvriks langema’ (EKSS, 2009). *Häält paisutama* näeb kummaliselt välja nii originaalis kui ka tõlkes – *сгустил голос*. See tundub ilukirjandusliku ja vananenud fraasina. Tõepoolest esines fraas *häält paisutama* aktiivselt 1940. aastatel, näiteks ajalehes „Võru Elu: Võru-Valga-Petserimaa töörahva häälekandja“ ning päevalehes Sakala. Samuti arhaismiks on ülivõrde vorm *tähtjam* (ajakohane analoog *kõige tähtsam*). See vorm esineb Tallinna Teataja 79. numbris, mis ilmus 1922. aastal. Siia kuuluvad ka sõnad *süstpaat* (1975 aastal, Loomingu 11. numbris) ning *toobikene*. Viimane on Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu (ÕS, 1918) järgi sarnane sõnaga *toop* ehk ‘endisaegne paikkonniti erineva mahuga peamiselt vedelike mahumõõt’ (EKSS, 2009). Peale selle on *süld* ‘endisaegne pikkusühik’ (EKSS, 2009), mida hakati kasutama Vene riigis 17. sajandil. Neologismideks on aga liitsõnad *leilipilv*, *vihamats*, *kosjasobing*, *lõõpejoru*, mida ei õnnestunud leida sõnastikest. Liitsõna *sõnapistmine* meenutab vana eesti rahvatarkust: „Sõna pistab, sõna peastab”, kust võib-olla see tuli. Haiguse *mumps* tähendus on ‘paratiit’, tõlkes ona aga see ‘koolera’. Originaalis ja tõlkes eristuvad sõnad *uid* – EVS 2009: *озарение*, raamatus: *блажь*); *plankaed* – EVS 2019: *дощатый забор*, raamatus: *полуистлевший забор*; *mõirahtades* – EVS 2019: *ревя*, raamatus: *с ревом*; *aps* – EVS 2019: *оплошность*, raamatus: *история*. Pääst kinni *kohkuma*

on ilmselt eesti keeles *peast kinni kohkuma*. Mulgi keeles tähendab *pää* ‘pea’, mis leidub ka liitsõnas *uljaspää* (tabel 10).

Tabel 6. „Karu südame“ 4. peatüki Siberi eluoluga seotud sõnavara

	Sõne/fraas tekstist	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitiivis	Tõlge raamaust	Lehekülg e.k./v.k
1.	ahervarel	ahervare	пожарище	91/114
2	etikus	etik	в предбаннике	94/117
3.	leili antud	leili andma	поддали	94/118
4.	leilipilves	leilipilv	в знойном облаке	95/119
5.	paisutas häält	häält paisutama	сгустил голос	95/119
6.	toobikese	toobikene	ковшичек	95/119
7.	vihamatse	vihamats	свист веников	95/119
8.	lõõpejoru	lõõpejoru	едкие шутки	95/119
9.	pilke nagu pinde sisse	pilk nagu pinde sisse	глазами, будто занозами	95/120
10.	taht	taht	фитиль	96/121
11.	uid	uid	блажь	96/121
12.	ei lähe roisku	roisku minema	не прокиснет	97/121
13.	linnaliimile läksid	linnaliimile minema	покадрить бегали	97/121
14.	ajas kosjasobingut	kosjasobingut ajama	задул свою дуду	97/122
15.	sääl	sääl	нарыв	97/122
16.	aps	aps	история	98/123
17.	kohkus kinni pääst	pääst kinni kohkuma	сдрейфила	98/124
18.	läheb nurja nagu pruukimata raud rooste	nagu pruukimata raud rooste nurja minema	ржа разъедает	99- 100/125
19.	karge allikahääl	karge allikahääl	свежий, как родниковый, голос	100/125
20.	tähtjam	tähtjam	самое главное	100/126
21.	mullune mumps	mullune mumps	холера	101/126
22.	plankaed	plankaed	полуистлевшим забором	102/128
23.	peotäie	peotäis	пригоршню	103/129
24.	randmeviipest	randmeviibe	от мановения руки	104/131
25.	mõirahtades	mõirahtama	с ревом	104/131
26.	sülda	süld	сажинах	104/131
27.	süstpaati	süstpaat	челнок	105/133
28.	sõnapistmiseks	sõnapistmine	для словесной перепалки	106/134
29.	lõmmu	lõmm	кругляков	107/135

3.2.3. Loodusega, loomastiku ja taimestikuga seotud sõnavara

Siberi loodus üllatab, seega oli kirjanik seda omapäraselt kujutatud (vt tabel 8). Tekstis leidub murdesõna *poost* ‘tükkidest kokku külmunud jää’, *perra* ‘järgi’, lisaks kuulub siia sõna *kool*, *lõmm*, *kõrb* (EMS, 2022). Võib siin märkida ka omapärase võrdluse näidet *nagu kõrgkülma hangest*, metafoori *veehernes*. Ühtlasi on selles peatükis hästi näha, kuidas moodustas Baturin uusi sõnu. Näiteks sõna *sõusvesi* ilmus kahe sõna liitmise teel: murdesõna *sõus* ehk ‘madal kaldaäärne koht jões’ (EKSS, 2009) + *vesi*. Sõnad *puukoorelamik*, *pervekuusk* moodustati samamoodi, vastavalt *puukoor* + ühendav täishäälik *e* + *lamik* ja *perv* + ühendav täishäälik *e* + *kuusk*. Lisaks on liitsõnadeks *kärestikepiht*, *ujuramp*, *kaldaluht*, *vesiläätsetihnik* jt, mis osutavad võrreldes tõlkega detailidele. Nt *laanepagu*: *laas* tähendab ‘taiga’ ja *pagu* ‘varjupaik, põgenemine’. Ent on see vene keelde tõlgitud в *майzy*. Sõna *härmatätart* ei suutnud ma leida sõnastikest liitsõnadena, ainult eraldi. *Härm* on ‘kohev jääkristallide kiht’ ning *tätar* ‘lumehelvest või tärni meenutav haruline kujund’ (Sõnaveeb, 2022).

Tabel 7. „Karu südame“ 4. peatüki loodusega seotud sõnavara

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	paksus hanglumes	paks hanglumi	глубоким снегом	91/114
2.	poostade ja vesijää tõttu	poost, vesijää	торосы и наледи	91/141
3.	kõrved	kõrb	дебри таежные	91/115
4.	nagu kõrgkülma hangest	kõrgkülm, hang	как из сугроба в сильный мороз	99/125
6.	(partidele) perra	perra	вслед (улетающим птицам)	101/126
7.	kärestikepihu	kärestikepiht	на стремнине	101/126
8.	uhtesaari	uhtesaar	отмели	103/130
9.	sõusveest	sõusvesi	из мелководья в матерую воду	103/130
10.	ujurampade, kaljunukkide ja liivikute	ujuramp, kaljunukk ja liivik	топляками, береговыми уступами и отмелями	103/130
11.	kaldaluhad	kaldaluht	луга	103/130
12.	veehernes	veehernes	в горошинах воды	104/131
13.	puukoorelamikate	puukoorelamik	крошева древесной коры	104/131
14.	harjujõe suudmesse	harjujõgi suudmesse	в устье протоки	105/132
15.	laanepakku	laanepagu	в тайгу	105/133

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
16.	uhtekühmud	uhtekühm	горбы отмелей	105/133
17.	vesiläätsetihnikud	vesiläätsetihnik	заросли многокоренника	105/133
18.	vaigupala	vaigupala	капля смолы	105/133
19.	kärestikud	kärestik	стремнины	106/134
20.	vesimurrud	vesimurd	водоломы	106/134
21.	põlist pervekuuske	põline pervekuusk	вековую ель	106/134
22.	härmatätraid	härmatätar	изморозь	106/134
23.	leheseljatäiega	leheseljatäis	охапкой листьев	107/135

Külmades maades on mitmekesine loomastik ja taimestik (vt tabel 7). Looma liigid olen esitanud koos ladinakeelsete nimetustega. Seda analüüsid võib välja tuua, et mõned sõnad on EVS 2019 järgi sarnased – nt *sinikael*, *soopart* jt, kuid teised erinevad suuremal määral eesti keeles ja tõlkes (*piilpart*: raamatus ‘чирки’, EVS 2019 ‘чирки-свистунки’; *vesikana*: raamatus ‘погоныши’, EVS 2019 ‘лысухи’ jt). Nad on tabelis märgitud tähega (*). Kuna ei leidnud lekseemi *õuik* tähendust, toetusin tõlkele. See koer elab õues, seega ongi ta kõhn, mitte paks. *Rasunud õuik* esineb „Karu südames“ nagu oksüümoron. *Kassi* asemel kasutatakse murdesõna *intsu* (EMS, 2022). Paistavad silma ka sõnad *haudeplekk* ja *uruloom*. *Haue* tähendab munade soojendamist, et loode saaks areneda, ja *plekk* on määrdunud laik (Sõnaveeb, 2022). Uruloomad elavad maa all. Vene keeles on need vastavalt *птенцы* ja *зверь*, mis näitab, et eesti keeles on tähendus laiem. Lisaks leiduvad tekstis liitsõnad – *lemmiknisad*, *karvakuhelek*, *koormapõder*, mis on loodetavasti autori poolt loodud, sest ei leidu need sõnastikutes. Üsna harva esinevad aga võõrkeelsed sõnad. Juhul kui puudub see sõna eesti keeles, siis leidis kirjanik üles sobiva alternatiivse eestikeelse sõna või käänas võõrkeelse sõna nii nagu eesti keeles: *kerberos* ‘mitme peaga koer Vana-Kreeka mütoloo­giast’ on esitatud *kerberosed* vormis. Niimoodi säilitas ning samas rikastas Baturin lugeja eesti keele sõnavara spetsiifiliste sõnadega.

Tabel 8. „Karu südame“ 4. peatüki loomastiku ja taimestikuga seotud sõnavara

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	lemmiknisad	lemmiknisa	вожделенные соски	91/114
2.	rasunud õuikuid	rasunud õuik	жирных дворняг	92/115
3.	käbid	käbi	семена	92/115
4.	haudeplekk	haudeplekk	птенцов	98/123

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
5.	karvakuhelikud	karvakuhelik	сплошной клубок шерсти	102/129
6.	intsu	ints	киску	102/129
7.	sinikaelu (ld <i>anas platyrhynchos</i>)	sinikael	кряквы	104/131
8.	sooparte (ld <i>anas acuta</i>)	soopart	шилохвосты	104/131
9.	piilparte (ld <i>anas crecca</i>)	piilpart	чирки / чирки- свистунки*	104/131
10.	sõtkaid (ld <i>bucephala clangula</i>)	sõtkas	гоголи	104/131
11.	vaeraid (ld <i>melanitta</i>)	vaeras	чернедюхи / турпаны *	104/131
12.	varte (ld <i>aythya</i>)	vart	крохали / чернеть*	104/131
13.	kosklad (ld <i>mergus</i>)	koskel	нырки / крохаль*	104/131
14.	vesikanad (ld <i>fulica atra</i>)	vesikana	погоныши / лысухи*	104/131
15.	kerberosed	kerberos	церберы	104/132
16.	koormapõtra	koormapõder	выючных оленей	105/132
17.	uruloom	uruloom	зверь	105/133
18.	kukepirakas	kukepirakas	петушок	106/134
19.	ilajoad	ilajuga	слины	106/134

3.2.5. Inimeste ja nende asjadega seotud sõnavara

Riided ja ehted ei tundu väga spetsiifilised olevat, tegemist on peamiselt vananenud sõnadega (vt tabel 9). Näiteks ei kanta enam *tärgeldatud ja kroogetes rinnaesist, epoletti, kaltsu*. *Laegas* on hõbenurgistega laadiku vananenud versioon (ETY, 2012). Jälle esinevad liitsõnad – *seelikupüünis, pannalking, iluliud*. *Kausskübarake* meenutab isegi mulgi musta viltkaapu, mis kuulub Mulgimaa mehe rõivakomplekti.

Tabel 9. „Karu südame“ 4. peatüki riiete, asjade ja ehetega seotud sõnavara

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	seelikupüünis	seelikupüünis	юбку	98/124
2.	kaltsu	kalts	ветошью	101/127
3.	kausskübarake	kausskübarake	в черной шляпке	102/128
4.	pannalkingad	pannalking	в туфлях с пряжкой	102/128

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
5.	hõbenurgistega laadikuid	hõbenurgistega laadik	шкатулки с серебряной инкрустацией	102/128
6.	iluliudu	iluliud	украшения	102/128
7.	tärgeldatud ja kroogetes rinnaesised	tärgeldatud ja kroogetes rinnaesine	накрахмаленные манишки	102/128
8.	epoletid	epolett	эполеты	102/128

Inimeste ja elukutsega seotud sõnavara on ka vananenud ehk teatud sõnad on arhaismideks saanud. (vt tabel 10). Nt *velsker* on keskeriharidusega meditsiinitöötaja, kuid Eestis neid enam ei ole. Eriti spetsiifiline on *pulbrisegaja*, mis on sõna-sõnalt ‘inimene, kes segab pulbreid’. Niimoodi nimetatakse imearsti. *Uljaspää* koosneb omakorda kahest sõnast – *uljas* ja *pää*, viimane tähendab Mulgi murdes ‘pea’ (MES, 2013). Leiduvad ka mõned liitsõnad nagu *ürgisa*, *kuldsuu*, *kaltskaabakas*, mille tõlked raamatus ja sõnastikutes langevad kokku. Avastuseks on sõnaühend *albiino kurat*, kuna on see pigem vene kirjandusele omane oksüümoron *чёрт-альбинос*.

Tabel 10. „Karu südame“ 4. peatüki inimeste ja elukutsega seotud sõnavara

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitivis	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	velsker	velsker	фельдшер	91/115
2.	pulbrisegaja	pulbrisegaja	коновала	92/115
3.	eidel	eit	у старухи	94/118
4.	kaks naervat albiinost kuradit	naerav albiino kurat	два хохочущих черта-альбиноса	94/118
5.	kaks mürakat ürgisast	mürakas ürgisa	два первобытных самца	95/119
6.	kohilt	kohi	у евнуха	101/128
7.	kuldsuud	kuldsuu	златоусты	102/129
8.	uljaspää	uljaspää	сорвиголова	103/129
9.	põdur	põdur	хворая	103/129
10.	kaltskaabakas	kaltskaabakas	оборванец	103/129

Toidu rühma kuulub ainult kuus sõna, kuid nad tunduvad tundmatuks originaalis ja tõlkes (vt tabel 11). Nt *viigi-* ja *viinamarjad* on tõlkes *фиги финики*, *püül* aga *сеянка*, millistega pole mina üheski keeles varem kokku puutunud. Sõna *sakumm* tuli venekeelsest sõnast

закуска ‘sakuska’. *Põdrakülg* ja *valge kala* on arusaadavad sõnad, aga võivad nad tähistada eestlaste jaoks spetsiifilist toitu. *Till* ei ole mitte rohttaim, vaid köögiviljataim.

Tabel 11. „Karu südame“ 4. peatüki toiduga seotud sõnavara

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes	Tõlge raamatust	Lehekülg e.k./v.k
1.	viigi- ja viinamarjad	viigi- ja viinamari	фиги финики	92/117
2.	sakummi	sakumm	закуску	94/118
3.	püüli	püül	сеянку	98/123
4.	tilli	till	хрена	101/128
5.	põdrakülje	põdrakülg	добрый кусок сохатины	102/129
6.	valget kala	valge kala	белорыбицу	102-103/129

Tööriistad ja nende valmistamisprotsess on tihedalt seotud jahipidamise ja Siberi eluoluga. Eraldi siia tabelisse olen välja kirjutanud 5 sõna (vt tabel 12). Peamiselt on need tööriistad, mis on vajalikud sepa tööks. Nt *alasinukk*, mille asemel võiks kasutada sõna *alasi*, kuna on see lihtsam ja sama tähendusega. Baturin kasutas sel juhul täpsema liitsõna, et rõhutada just *alasi* otsa. Peamiselt leidub *-nukk* tüvi iseseisva sõnana Mulgi murdes tähendusega ‘looma nina v koon, kärss’ (ETY, 2012). *Pihtide* all mõeldakse just sepapihte, mis näevad võrreldes venekeelsete sõnaga *mucku* teismoodi välja. Fraasi *keeras mutri kinni* asemel valis autor keerulisema konstruktsiooni – *vedas mutri peale*. Ometi leidub tekstis ka sõna *tuur*, mis tähendab tööriista jää purustamiseks.

Tabel 12. „Karu südame“ 4. peatüki tööriistade ja nende valmistamisega seotud sõnavara

	Sõne/fraas	Sõna ainsuse nimetavas käändes / ma-infinitiivis	Tõlge	Lehekülg e.k./v.k
1.	pinus	pinu	поленница	91/114
2.	tuur	tuur	пешня	92/117
3.	alasinukki	alasinukk	по наковальне	92/117
4.	pihid	pihid (ainult mitmuses)	тиски	98/123
5.	vedas mutri peale	mutri peale vedama	затянув гайку	101/127

3.3. Eesti kirjakeel ja selle iseärasused „Karu südame“ näitel

Eesti keele käsiraamat (2020) annab *kirjakeelele* kaks tähendust. Ühelt poolt vaadeldakse selle all kirjalike tekstide keelt ehk keele kirjalikku väljendusvormi. Teisalt peetakse kirjakeelt ühtlustatud normitud keelekujuks, mis vastandab murdekeeltele.

Eesti kirjakeel on kõigepealt ühiskeel, mis oli loodud, et eri murrete esindajad saaksid teineteisest aru saada. Kirjakeel on süsteemne, seal on kindlad reeglid. Üht tüüpi sõnu käänatakse ja pööratakse ühtmoodi, õigekirja reguleerivad sõnade kirjutamise reeglid, lauseehitus ja sõnajärg on reeglistatud, niivõrd kui see on võimalik ja vajalik, sõnatähendused on fikseeritud jne (Liivaku, 1999, lk 25). Süsteemsus ja reeglistus kontrollivad keele kasutamist, tagavad distsipliini. Just kirjakeel hoiab keele puhtust ja omapära, et hoiduda tarbetutest võõrmõjudest. (Liivaku, 1999, lk 25). Ühtlasi tuleb pidevalt murretest kirjakeele juurde huvitav lisa sõnavara osas ning just kirjanikud on seda tööd pikka aega teinud (Hennoste & Pajusalu, 2002, lk 121). Baturinit võib ka selleks kirjanikuks pidada.

Mulgi rahvuse esindaja oli eesti keeles romaane ja jutte kirjutanud ning ei unustanud oma tekstides kasutada mulgikeelseid sõnu. Kõige silmapaistvam on näiteks *pää* sõnas *uljaspää* ja fraasis *pääst kinni kohkuma*. Romaanis „Karu süda“ on esitatud rikas sõnavara, mille järgi olen uurinud eesti kirjakeele iseärasusi. Kõige rohkem paistab silma spetsiifiliste nimisõnade hulk. Tehtud analüüsi põhjal võib eeldada, et nende moodustamiseks on eesti keeles palju võimalusi. Üks nendest võimalustest on liitsõnad ehk liitmise teel saadud sõnad, mis tekitavad suuri rühmi (vt tabel 1, tabelid 5-12). Liitsõnu võib pidada tõeliseks eesti kirjakeele iseärasuseks. Eeldatakse, et eesti kirjakeeles on rohkem kui 600 – 700 tuhat sõna, millest kolmandikku moodustavad just liitsõnad (Külmoja et al, 2003, lk 133). Nad märgivad ja tõstavad esile kindlat kohta (*alasinukk, kärestikepiht*), asjade suurust (*haudeplekk*) või nähtuste intensiivsust (*ahervare, härmatätar*), pööravad tähelepanu nende omadustele (*leilipilv, uruloom*), et lugejal oleks kujundatud selge pilt. Nad pole nad vene keelde nii täpselt tõlgitud, seega võis Baturini eripärane keel oma võlu tõlkimisel kaotada. Nt *haudeplekk* või *uruloom*, mida olen juba 3.2. alapeatükis käsitlenud, on tõlgitud nagu *мтены* ja *зверь*. Tundub, et eesti keeles on nende tähendused ikkagi laiemad ning võivad esmapilgul saada tundmatuks. Need erilised sõnade tähendused moodustavad eesti kirjakeele omapära. Baturini näitel saab selgeks, et ei saa eestikeelseid tekste sõna-sõnalt tõlkida, kaotamata nende unikaalset tähendust. Lisaks sellele erinevad eestikeelses originaalis ja venekeelses tõlkes rektsioon, ainsuse ja mitmuse ning käänete kasutamine. Nt lähte- ja sihttekstide kõrvutamise puhul olen märganud, et originaalis on *kelgukoormat* ainsuses, tõlkes on aga sõna mitmuses *нарты*; lähtetekstis on seesütlevas käändes sõna *mütlumes*, kuid sihttekstis on see *но вязкому снегу* ehk *mütlume peale* – omastav kääne + tagasõna; veel esineb originaalis nimetavas käändes sõna *varapeitel* ja tõlkes *долотом* ehk

varapeitliga, mis on kaasaütlevas käändes. Liitsõnade seas on ka arhaismid, mis leiduvad vanades ajalehtes ja ajakirjades – nt *lehtpõhk*, *süstpaat* ning neologismid – nt “*nutukoor*”, *kosjasobing* jt. Esinevad ka teised vananenud sõnad või vormid – *velsker*, *kalts*, *epolett*, *pulbrisegaja*, *tähtjam* jt. Veel tasub välja tuua tegusõnast ja abimäärsõnast koosnevaid sõnu ehk ühendtegasõnu. Nt *vedama* ‘тянуть’ – *peale vedama* ‘затянуть’, *minema* ‘идти’ – *nurja minema* ‘разрушаться’. Ühendtegasõnade venekeelseks vasteks võib pidada prefiksaalverbi – nt *входить* ja *войти*: *astuma* ja *sisse astuma* (Külmoja et al, 2003, lk 76).

Eriti on tekstis levinud liikumisverbide kasutamine, nt *roisku minema* ‘hapuks minema’, kus on *roisk* lagunenud aine; *linnaliimile minema*; *tulusel käima* jt. Eestikeelsed tegusõnad ja nende sõnaühendid annavad võimalust tekstides nendega “mängida” ja erineval viisil kasutada.

Kuna Baturin vaatas „Karu südame“ tõlgitud teksti ise läbi (Kressa, 2019), siis võib oletada, et sihtkeelne tekst peegeldab intensiivselt kirjaniku keelekasutust. Romaanis kasutatud leksika säilitas oma võlu ka tõlke kaudu. Üldiselt on Baturini keel raske, kuid sügav ja võluv. See viib lugeja kaasa, et ta süveneks põnevasse lukku. Näiteks lugedes võib teha märkmeid, alla kriipsutada tundmatuid sõnu või lihtsalt jälgida tuttavatest sõnadest koosnevaid uusi kombinatsioone. See kõik avardab lugeja silmaringi ning samas täiendab tema sõnavara.

4. LÕUNA-EESTI KULTUURI JA KEELE MÕJU BATURINI TEOSTES

4.1. Eesti murded. Mulgi murre

Murre on piirkondlik või sotsiaalne allkeel, keelemurre, dialekt (EKSS, 2009). Jüri Viikberg (2015, lk 95) on kirjutanud, et murre on hindamatu keeleallikas, millest ammutatakse uus ja huvitav täiendus kirjakeelde. Lisaks väitis eesti ja mulgi kirjanik Nikolai Baturin (Viikberg, 2015, lk 95), et eesti keel on murrete poolest rikas ning nõndavõrd õnnistatud keeli on maailmas tõesti vähe.

Karl Pajusalu, Tiit Hennoste ja Ellen Niidu murdeliigenduse põhjal (2002, lk 52) on eesti keeles kaks peamurret – põhjaeesti ja lõunaeesti murre, mis jagunevad rühmadeks. Südaeesti rühma kuulub saarte, lääne-, kesk- ja idamurre; kirderanniku rühma rannamurre ja Alutaguse murre ning lõunaeesti rühma Mulgi, Tartu ja Võru murre (Hennoste & Niit, 2002, lk 52-55). Esimesed eestikeelsed tekstid on tegelikult murdetekstid, mis hakkasid ilmuma siis, kui räägiti igas Eesti nurgas oma murret (Pajusalu & Viikberg, lk 34). Tänapäevaste traditsiooniliste eesti murrete aluseks on saanud 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul kasutatud inimeste keelepruuk (Pajusalu & Viikberg, lk 34).

Esmapilgul eristub Mulgi murre ehk lõunaeesti läänemurre tugevalt normeeritud eesti kirjakeelest. Nendel, kes pole Mulgi murde kõnelejad, tekkivad selle keelega kokkupuutumisel raskused ja arusaamatus. Põhjused peituvad eelkõige sellele omases ajaloos, rikkas kultuuris, elanike tavades ja innustavas looduses. Mulgi murde erijooni seletab ka lääne-eesti keeletava mõju (Hennoste & Pajusalu, 2002, lk 65). Mulkil on õnnestunud säilitada oma keele, kultuuri ja elulaadi ning sellega aitas Mulgimaa asukoht ehk loodulik eraldumine naabermaadest. Kuna Mulgimaa asub Põhja- ja Lõuna-Eesti keeleala piiril, siis on mulgi keel põhiliselt lõunaeestiline, kuid põhjaeesti keele mõjuga. Üldiselt avaldub see kõige selgemini just Viljandi ja Paistu kihelkonnas, seal asuva kiriku ja kooli tõttu (Viljandimaa I, 1939, lk 100). Näiteks juba varem on alanud selline tendents, et põhjaeesti keelele omased sõnad nagu koer ja punane on hakanud välja tõrjuma vastavaid lõunaeestilisi sõnu *peni* ja *verev* (Kask, 1984, lk 24). Mõlema muinaskeele jooned on mõjutanud ka mulgi kirjandust, mis kuulub lõunaeesti kirjanduse hulka. Sinna kuulub ka

tartu, võru ja setu keeles kirjutatud kirjandus. Mulgimaa kohalikku keelt kasutatakse tihti just ilukirjanduse kirjutamiseks, sest on ilukirjandus ja murre omavahel kooskõlas (vt Eichenbaum & Koreinik, 2008).

1961. aastal peeti Mulgimaa pealinnas Viljandis esimene Emakeele Seltsi keelepäev ning 1998. aastal Emakeele Seltsi 200. ja Viljandi maakonna 3. keelepäev. (Tender, 1999, lk 140). Sellele murdele on pühendatud Eesti Keele Instituudis loodud Mulgi-eesti sõnaraamat 2013 ning ka esimene osa raamatusarjast „Eesti murded”, kust võib leida eesti murdetekste. „Mulgi murdetekste” (1961) on Salme Tanningu poolt koostatud raamat mulgi murde peajoonte lühikese iseloomustusega (Kask, 1984, lk 46-47).

4.2. Pilguheit lõunaeeesti kirjakeelde ja selle mõju põhjaeeesti kirjakeeles

Üldiselt pärinevad eesti murded vähemalt kahest vanast läänemeresoome hõimukeelest ning ühest on kujunenud põhjaeeesti, teisest aga lõunaeeesti murded (Hennoste & Pajusalu, 2002, lk 63). Piir nende keelealade vahel paikneb umbes Võrtsjärve põhjakalda kohal (Erelt et al., 2020, lk 25). Kuna põhja- ja lõunaeeesti keelealad asuvad kõrvuti, siis ei saanud nad omavahelisi suhteid piirata ja üksteise mõju vältida. Soome keeleteadur Pekka Sammallahti (1977, viidatud Eichenbaum & Koreinik, 2008 kaudu) väitis, et lõunaeeesti keelt võib pidada üheks vanimatest läänemeresoome keeltest, kuna lõunaeeesti keel eraldus selle rühma teistest murretest umbes 3000 aastat tagasi. Lisaks on Hennoste ja Pajusalu (2002, lk 63) järgi esimesed lõunaeeesti murrete erijooned ilmunud vähemalt paar tuhat aastat tagasi. 16.sajandist on eksisteerinud kaks kirjakeelt, tallinna ja tartu keel. Lõunaeeesti murrete põhjal oli kujunenud tartu ja põhjaeeesti murrete põhjal tallinna keel. Ometi esineb XVII sajandil nii lõuna- kui ka põhjaeeesti kirjakeeles kirjutatud tekstides palju ebaühtlust, mis näitab, et kumbki kirjakeel ei jõudnud areneda ühtselt normitud keelevormiks (Erelt, 2020, lk 27). 17.sajandil oli tartu keel tallinna keelest mõnevõrra ees. Rahvuslik liikumine tuli just majanduslikult jõukamast Lõuna-Eestis, mille alal hakkasid Viljandimaal ilmuma esimesed rahvusliku liikumise keskused – Paistu, Tarvastu jt (Karjahärm, 2000). 18.sajandil algas aga tallinna keele võidutee, mille tulemusena hakkas tallinna keel tartu keelt välja tõrjuma. 1739. aastal ilmus esimene eestikeelne piibel just põhjaeeesti keeles ning see oli põhjaeeesti keele jaoks üks olulisi eeldusi kirjakeele staatuse saamiseks (Erelt et al., 2020, lk 27). Selle tulemusena ilmus viimane tartukeelne raamat 1913. aastal ja pärast 1913. aastat suri tartu keel lõplikult välja (Tóth, 2019, lk 55).

Lõunaeesti kirjandus koosneb Lõuna-Eesti ala rahvuse loomingust. Selle suurteks kujudeks on saanud mulgi kirjanduse esindajad – H. Adamson ja N. Baturin; tartumurdelise kirjanduse esindajad – G. Suits, M. Traat; setu kirjandust esindab P. Haavaoks ja võru kirjandust A. Adson, J. Jaik, V. Lattik, J. Kolk. (Kauksi, 2003, lk 59-60). Üldiselt on lõunaeesti folkloori- ja leksikaalsed materjalid eripärasemad kui põhjaeesti omad (vt Faster, 2003). Murdekeelne kirjandus pole kunagi kaotanud oma aktuaalsust ja on ka seni jäänud lugemisväärses. Peale selle ei seisa see ühes kohas, vaid areneb pidevalt ja rikastab oma kultuuri. Niisiis pannakse ka lõunaeesti murdeid arenema, et nad saaksid oma keelelist eripära säilitada ja tulevastele põlvkondadele edasi anda. Luule on Lõuna-Eesti murdealal üks levinuim kirjanduse osa. Eesti luules, nagu eesti kirjasõnas üleüldse, on mitu sajandit olnud eraldi suund – lõunaestikeelne luule. Mitme sajandi vältel on eksisteerinud Lõuna-Eestis kasutusel olnud tartu kirjakeel. Selle keele väljasuremine 1913. aastal tähendas tartu keele mantlipärijate perioodi algust, mis kestab esimesest maailmasõjast tänapäevani (Tóth, 2019, lk 55). Tartu keele mantlipärija rolli on võtnud võru ja setu keel, mida mainitakse tihti koos, ning mulgi keel (Tóth, 2019, lk 56). Liivimaa kubermangu põhjaosa suuruse tõttu oli põhjaeesti kirjakeel mõjukam ja levinum ning tartu kirjakeele järelkajade levikuala oli väiksem (Velsker, 2014, lk 26). Kuna Mulgimaal levisid tallinnakeelsed raamatud (Velsker, 2014, lk 26), siis võib öelda, et sellel alal kasutati aktiivselt põhjaeesti kirjakeelt. Arnold Kask (1994, lk 113) nimetab Kristjan Jaak Petersoni põhjaeesti autoriks, kes kasutas tol ajal ainuõigeks tunnustatud piiblikeelt, kuid lisas kirjanik sellele ka oma kodumurde ehk lõunaeesti jooni. Kuna tema vanemad olid pärit Viljandi kihelkonnast, seega esinevad Petersoni loomingus lõunamurretele omased jooned (Kask, 1994, lk 114).

Normeeritud eesti kirjakeele aluseks on põhjaeesti keskmurre, aga on sellesse aegapidi tunginud elemendid peaaegu kõigist eesti murretest ning märgataval määral ka lõunaeesti jooned (Kask, 1984, lk 3). Murded on rikkamad kui normitud eesti keel, seega võib nende abil laiendada keele sõnavara. Suure huvi murdesõnade vastu tõi kaasa eesti keeleuuendus, kui hakati mõistma murdesõnu rolli kirjakeele sõnavara rikastamisel (Pajusalu & Viikberg, 2002, lk 36). Baturin oli oma romaanis „Karu süda“ edasi andnud eesti keele omapära, samas rikastades teksti murdesõnadega. Ilma tekstisse süvenemiseta on raske märkida Mulgi murde mõju autori eesti kirjakeelele. See on kirjandusteosesse looritud, kuid leidsin Mulgi murde mõju Baturini spetsiifilises sõnavaras. Aeg-ajalt esinevad tekstides murdesõnad, nt *ints*, *poost*, *perra*, *kool*, *lõmm*, *kõrb*, *loidam*, murretele omased juured *-sõus*, *-nukk*, mulgikeelne sõna *pää*.

4.3. „Kajokurelennu” originaali võrdlus tõlkega

„Kajokurelend“ (1975) oli Baturini kolmas luulekogu, kus leiduvad erilised lüürilised luuletused. Luuletaja vaatenurk, tema paindlik kujundikeel ning suhtumine ellu ja loodusesse võluvad ja panevad mõtlema nii pisiasjade kui ka suurte probleemide peale. Vabavärsis kirjutatud luulekogus tõstetakse esile autori idee ja sõnum. Lõunaeestlasena oli Baturin oma luules mulgi keelt kasutades põhiliselt laulnud loodusest ja selle ilust. Samuti võib nendest luuletustest leida pühaliku ülevuse ja inspiratsiooni ning võimalused ennesesse süvenemiseks (vt Nagelmaa, 1975).

Luulekogu originaali ja tõlke läbi vaadates tulin järeldusele, et luuletuste pealkirjad ei ole mulgi keelest sõna-sõnalt vene keelde tõlgitud ning erinevad teineteisest. Isegi luuletus „Tüdär küsk ku vana om lumi– mia vasta“ ei ole vene keelde üleüldse tõlgitud. Samuti erineb raamatutes luuletuste järjekord. See aga tähendab, et kõigepealt tuli mul venekeelsest luulekogust leida vastav sihttekst ja siis seda analüüsida. Mulgi sõnade selgitamiseks ja eestikeelsete vastete leidmiseks kasutasin Mulgi sõnastikku (MES, 2013) ja Mulgi sõnaraamatut (MUL, 2022). Pärast tõlkisin ise väljakirjutatud sõnu ja sõnaühendeid eesti keelest vene keelde, kontrollides nende tõlget Eesti-vene sõnaraamatu (EVS, 2019) ja Sõnaveebi kaudu. Kasuks oli, et on raamatu lõpus autori poolt pakutud mõned sõnaseletused, mis aitavad nii mulgi keelt nautida kui ka luuletustest paremini aru saada. Näiteks on raamatu sõnaseletuste järgi on *vaadass kuulat* ‘vaatas kuulatas’, *küün’ds* ‘küündis’, *siibä* ‘tiiba’, *katte* ‘kadus’, *puul* ‘pool’, *rosten* ‘roostes’. Võib välja tuua, et ühed sõnad kattuvad eesti kirjakeele lekseemidega – nt *sammal*, *põhjast*, *kett*; mõned on eesti keele laadsed, kuid mulgi päritoluga – nt *sel’läst* ‘seljast’; *ärä* ‘ära’ ning teistest on raske aru saada ilma seletusteta – nt *iiläss*, *täempe*. Mulgikeelse ja venekeelse versiooni kõrvutamisel on raske ja mõnikord ei ole võimalik igale sõnale sobivat tõlget üles leida. See väljendub ka selles, et ühed ja samad luuletused erinevad mahu poolest mulgi ja vene keeles. Kuna on tegemist luulega, siis valitseb siin kaunis kõla ja laulev meloodilisus. Mõnesid raskusi tekitas ka see, et ma ei saa aru mulgi keelt ega murret, kuid see ei sega Baturini kujundikeelt uurimist. Edasi vaatlen kuus minu poolt valitud luuletust Baturini luulekogust „Kajokurelend“. Kõigepealt analüüsin luule sõnavara mulgi keeles ja eesti keeles. Seejärel võrdlen seda raamatut ja minu poolt antud venekeelsete tõlgetega. Pärast toon välja morfoloogilisi erijooni ja seoseid, mida olen märganud eesti ja mulgi keele kõrvutamisel.

Luuletus „Kajokurelend“, mis kõlab eesti keeles nagu „Kaevukurelend“ ehk vene keeles «*Полёт колодезного журавля*», on peamine luuletus selles luulekogus. Originaalis on see luulekogu alguses ja venekeelses versioonis raamatu lõpus. Leksika osas on see luulekogu kõige rikkam luuletus (vt tabel 13). Kirjutasin välja 12 sõna ja ühe sõnaühendi, mis on spetsiifilised või lihtsalt võimaldavad kõrvutada mulgi ja eesti keelt. Üldiselt võib sellest luuletusest sagedamini kui teistest leida sobiva tõlke originaalis leiduvatele sõnadele. Nt *siibä* ‘tiiba’ – *крыльев*, *sel’läst* ‘seljast’ – *со спины*. Mõned tõlkes kasutatud sõnad on sarnased minu poolt pakutud tõlgetega – *vaadass kuulat* ‘vaatas kuulatas’ – *смотрел, прислушивался*; teised aga eristuvad – *lei* ‘lõi’ vastavalt *посыпались* ja *ударил*; *katte* ‘kadus’ vastavalt *оставил* ja *пропал*. Mõnikord kattub sõna mõlemas keeles, nt *sammal*, *põhjast*. Mina tõlkisin neid *мох* ja *с севера*. Raamatus on need tõlgitud *труха и щенки* ja *на юг*, mis on sama tähendusega, kuid on kasutatud teistsuguseid sõnu. Raamatu sõnaseletuste järgi võib tegusõnade minevikuvormi lõpus esineda -ss: *riibäss* ‘riivas’, *lennäss ärä* ‘lendas ära’. Tähe väljajätku märkimiseks on ülakoma (vt Eesti õigekeelsuskäsiraamat, 2019) : *küündis* – *küün’ds*, *vaadass kuulat* – *vaatas kuulatas*. Seesütlevas käändes vastandub konsonant -n põhjaeestilisele konsonandile -s: *rosten* ‘roostes’ (vt Ilves, 2015). Sõnade *sääl* ning *pääl* (tabelist 16) näitel võib näha, et on Mulgi murdes säilinud pikk vokaal ning kirjakeelsetes sõnades *seal* ja *peal* on pikk vokaal diftongistatud (vt Kask, 1984, lk 7).

Tabel 13. Võrdlustabel. Kajokurelend (lk 5) – *Полёт колодезного журавля* (lk 167)

	Sõne/ sõnaühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
1.	kajokurelend	kaevukurelend	полёт колодезного журавля	полёт колодезного журавля
2.	vaadass kuulat’	vaatas kuulatas	смотрел, прислушивался	смотрел, прислушивался
3.	lei	lõi	посыпались	ударил
4.	küün’ds	küündis	нацелил	достигнул
5.	siibä	tiiba	крыльев	крыло
6.	riibäss	riivas	задевая	задел
7.	ehmjit	ehmjaid	-	тот, кто пугает
8.	katte	kadus	оставил	пропал
10.	rosten	roostes	-	заржавевшая
11.	lennäss ärä	lendas ära	правил	улетел
12.	sel’läst	seljast	со спины	со спины
13.	sääl	seal	-	там
14.	põhjast	põhjast	на юг	с севера

	Sõne/ sõnaühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
15.	sammal	sammal	труха и щепки	мох

Teiseks luuletuseks valisin „Akne all“ (vt tabel 14). Mõned sõnad on mõlemas keeles samad (sidesõna *või*, määrsõna *küll*), teised meenutavad enam-vähem eestikeelseid sõnu, et võiks oletada, mida nad tähendavad. Raamatus antud ja minu poolt pakutud tõlked käivad lahku – *tiip* ‘teeb’ vastavalt *притворяется* ja *делает*; *sissi* ‘sisse’ – *снаружи* ja *во внутрь*; *ihmjass* ‘ihmjass’ – *пеленой* ja *тусклый*; *sääl* ‘seal’ – *в ней* ja *там*. Selle luuletuse näitel olen märganud ka *h*-kaashääliku puudumist sõna alguses – *illäss* ‘hiilgas’, *enge* ‘hinge’ või sõna keskel – *ek* ‘ehk’. Sõna alguses ei leidu kunagi *-h* – nt *unt*, *iir* (Ilves, 2015). Veel paistab silma vokaalharmoonia, kui ühes sõnas esinevad kas eesvokaalid – *ä*, *ö*, *i*, *ü* või tagavokaalid – *a*, *o*, *õ*, *u*. See tähendab, et sõna esimesest silbist sõltuvad järgnevad silbid (vt Ilves, 2015). Kui esineb sõna alguses eesvokaal –*ä*, –*ö*, –*ü* või –*e*, siis on ka sõna lõpus eesvokaal – nt *midä* ‘mida’, *egä* ‘iga’ (tabelist 18). Omadussõna või määrsõna keskvärde võrdlusastet määrab kas *-mp* või *-mb* – *enämb* ‘enam’ (vt Ilves, 2015).

Tabel 14. Võrdlustabel. Akne all (lk 12) – *Под окном* (lk 158)

	Sõne/ sõnalühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
1.	iiläss	hiilgas	-	светила
2.	udutsembess	udusemaks	мутнее	туманнее
3.	ek	ehk	хоть	может
4.	tiip	teeb	притворяется	делает
5.	ihmjass	ihmjass	пеленой	тусклый
6.	lüüp	lööb	-	бьёт
7.	enge pääl	hinge peal	на душе	на душе
8.	enämb	enam	-	больше
9.	vällä	välja	-	из
10.	sissi	sisse	снаружи	во внутрь
11.	midä	mida	чем	чем

Kolmas luuletus on „Tüdär küsk ku vana om lumi - mia vasta” (vt tabel 15), mis on venekeelses tõlkes kahe luulerea võrra pikem. Võib oletada, et vene keeles on kasutatud originaalist eristuvat sõnavara. Algusest peale jälgisin seda vahet – nt *tüdär küsk* ‘tütar küsis’ raamatu tõlkes *сказала дочь* ja minu poolt väljatoodud *спросила дочь*, *ei lää ütsinde* ‘ei lähe üksinda’ vastavalt *не только таем* ja *не идём один*, *äitsmit* ‘õisi’ vastavalt *ленистки* ja *цветки*, *tulep* ‘tuleb’ vastavalt *прилетает* ja *идём*, *valge* ‘valge’ *белым-бела* – *белая*. Sõna *udutsembess* ‘udusemaks’ näitab, et saav kääne ja ainsuse sisseütlev võivad vormiliselt

kattuda (Viikberg, 2019). Nimisõna *kõiva* võib lõunaeesti murdeid mittetundvale lugejale tunduda ainsuses olevat, kuid autori poolt antud sõnaseletuse järgi on see mitmuses. Tihti võib tekstis jälgida ka täishäälikute muutusi ja kõige levinum on pikkade keskkõrgete vokaalide kõrgenemine tugevas astmes: nt sõnad *tiip* ‘teeb’ (tabelist 14), *veel*, kus pikale *ee*-le vastandub lõunaeestiline kõrge *-ii* – *viil* (vt Kask, 1984, lk 7). Oleviku ainsuse 3. pööret tähistatakse kirjakeeles *-b*-ga – *tuleb*, *võib* ja *ja p*-ga – *tulep*, *võip* (vt Kask, 1984, lk 8).

Tabel 15. Võrdlustabel. Tüdär küsk ku vana om lumi - mia vasta (lk 16) – *** (lk 163)

	Sõne/ sõnaühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
1.	tüdär küsk	tütar küsis	сказала дочь	спросила дочь
2.	ei lää ütsinde	ei lähe üksinda	не только тает	не идёт один
3.	kõiva	kased	-	берёзы
4.	äitsmit	õisi	лепестки	цветки
5.	tulep	tuleb	прилетает	идёт
6.	võip	võib	-	может
8.	om	on	была	есть
9.	vanaemä	vanaema	бабушка	бабушка
10.	pää	pea	голову	голова
11.	viil	veel	-	ещё
12.	vanemb	vanem	-	старее
13.	valge	valge	белым-бела	белая

Neljas valitud luuletus on „Kalbussa Madonna” (vt tabel 16), mille on Baturin pühendatud oma vanaemale. Siin leidub nii originaalis kui ka tõlkes kaheksa luulerida. Nad on aga teistmoodi jagatud: mulgi keeles kahe ja vene keeles nelja luulerida kaupa. Sõnadele *udsun*, *esiende* ja *pääl* ei leitud venekeelset tõlget. Paar sõna kattub originaal- ja sihttekstis ning nende tähendus jääb samaks: *paar* on raamatus *два* ja tõlkes *пара* ning *ei mahu* – *тесно* ja *не помещаются*. Sõna *engeld* ‘inglit’ ja sõnaühend *edimest korda* ‘esimest korda’ leidsid endale kohta tõlkes ning käivad ka minu tõlkega kokku – *ангела* ja *впервые*. *Udsun* ‘udus’ astub lugeja ette seesütlevas käändes, seetõttu lõpeb *n*-iga. Vokaal *-e* vastab sõnades *esiende*, *engeld* või *egä* (tabelist 18) kirjakeele vokaalile *-i*: iseenda, ingliti ning iga.

Tabel 16. Võrdlustabel. Kalbussa Madonna (lk 17) – *Мадонна (без младенца)* (lk 164)

	Sõne/ sõnalühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
1.	udsun	udus	-	в тумане
2.	engeld	inglit	ангела	ангела

	Sõne/ sõnalühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
3.	esiende	iseenda	-	самого себя
4.	edimest korda	esimest korda	впервые	в первый раз
5.	pääl	peal	-	на

Viiendaks luuletuseks valisin „Sügisvaringu“ (vt tabel 17), mis tundub Mulgi murdes ja vene keeles üldse erilaadseteks tekstideks. Siin ei saa paljudele sõnadele leida vastavat venekeelset tõlget raamatust. Sellisteks on sõnad *kahkjassinitse* ‘kahkjassinised’, *il’lätse* ‘hilisel’, *ajan* ‘tujus’, *ossel* ‘okstel’. Täiesti erinevad teineteist sõnad *ahken* ‘toredas’ ja *il’lätse* ‘hilisel’, millest ei saanud aru ilma autori seletuseta ega leidnud sellele eestikeelset varianti. Da-infinitiivis oleva tegusõna näitel võib näha, kuidas toimub Mulgi murdes klusiilide pikenemine heliliste konsonantide järel – *selete* ‘seletada’ (vt Viikberg, 2019). Lisaks võib jälle jälgida, et Mulgi murdes lõppevad seesütlevas käändes sõnad *-n*-iga: *kähen* ‘käes’, *ajan* ‘tujus’ (MES, 2013).

Tabel 17. Võrdlustabel. Sügisvaringu (lk 48) – *Осенние опадания* (lk 109)

	Sõne/ sõnalühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
1.	ahken	toredas	-	в прекрасном
2.	kahksinitse	kahkjassinised	-	бледно-синие
3.	ossel	okstel	-	на ветках
4.	il’lätse	hilisel	-	поздним
5.	aid	aed	-	сад
6.	selete	seletada	толковали	объяснять
7.	nüid	nüüd	время	теперь
8.	kähen	käes	-	пришёл
9.	ajan	tujus	-	в настроении
10.	sii	see	-	это
11.	midägi	midagi	о чём	что-то

„Annekesele” (vt tabel 18) on kuuendaks valitud luuletus. Mulgi keeles on see üsna lühike (üheksa värssi), kuid vene keeles on kahe korra pikem – 18 värssi. Täheenduse poolest üllatab oma tõlkega *detsembrikuun* ‘detsembrikuus’, mis ei ole tõlgitud mitte *в декабре*, vaid *в феврале*. *Künnipäev* on kevadiste põllutööde alguspäev rahvakalendris (EMS, 2022), tõlkes leidub aga *сажаю семена*. Samuti kattub sõna *juuni* mõlemas keeles, kuid tõlkes esineb millegipärast *июль*. *Mänguasja* ainsuse vormi puhul on venekeelses tõlkes kasutatud mitmuse vorm *игрушек*. Niimoodi võib tõlkimisel tulla teistsugune kääne: nt sõna *sinul* – *твоей* (raamatu tõlkes) ja *у тебя* (minu tõlge). Seda ja teisi luuletusi lugedes selgub, et on eriti levinud mulgikeelsetes sõnades konsonant *-ts*: *mullatse*, *ütsinde* (tabel 15), *il’lätse* (tabel

17). Aeg-ajalt puuduvad mulgi keeles võrreldes kirjakeelega mõned tähed: *südamekuldaja* – *süamekuldal*. Samas esineb vokaalide lühenemine või kadumine, nt sõna *siis* kõlab järgmiselt: *sis*. Selle nähtuse tõttu esineb Mulgi murre kõige kulunuma eesti murdena (Viikberg, 2019).

Tabel 18. Võrdlustabel. Anneksele (lk 52) – Аннушке (lk 162)

	Sõne/ sõnalühend mulgi keeles	Eestikeelne variant	Venekeelne tõlge raamatust	Venekeelne tõlge
1.	süamekuldal	südamekuldaja	позолоты	позолотчик сердца
2.	mullatse	mullased	в земле	землистые
3.	täempe	täna	-	сегодня
4.	mänguasja	mänguasja	игрушек	игрушку
5.	detsembrikuun	detsembrikuus	в феврале	в декабре
6.	egä	iga	весь	каждый
7.	sis	siis	-	тогда
8.	juuni	juuni	июль	июнь
9.	sinul	sinul	твои	у тебя

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuna on murdeluule tõlgitud vene kirjakeelde, siis tõlkes murdelisus kaob. Minu arvates on venekeelne variant mulgikeelse originaali võrreldes pigem selle loominguline tõlge (mugandus). Kõigepealt põhjustavad seda kahe keele (mulgi ja vene) erinevad taustad. Vene luules on teistsugused traditsioonid ja reeglid, seoses sellega on tõlkija proovinud Baturini luuletuste spetsiifikat ja nende sisu lugejaskonnale teistmoodi edasi anda. Sisu poolest on „Kajokurelenna“ luulekogu ka rikas. Murdeluulest võib leida sügavaid mõtteid, hinge puudutavaid probleeme ja looduse ilu kirjeldamist. Mulgi murde morfoloogilised erijooned loovad aga sellise luule omapära ja kõla ning täiendavad oma kujuga luuletuste sisu. Mulgikeelsed sõnad kõlavad n-ö pehmemalt: *pääl* ‘peal’, *täempe* ‘täna’, *midägi* ‘midagi’ ja *ossel* ‘okstel’, kuna põhjaeesti murdele omasele konsonatühendile -ks vastandub pearõhulise silbi järel lõunaeesti murdes -ss (Kask, 1984, lk 6). Suurt rolli mängib siin ka häälikute lühendamine ja mulgi murde omapära erinevad teised jooned.

JÄRELDUSED

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks oli kõrvutada ja analüüsida Nikolai Baturini teoste lähtetekste ja nende venekeelseid tõlkeid, mille näitel uurida eesti kirjakeele iseärasusi venekeelsete tõlgete peeglis ning registreerida Lõuna-Eesti kultuuri ja keele mõju kirjaniku loomingus.

Kõigepealt uurisin, missuguseid eesti kirjakeele iseärasusi võib Nikolai Baturini teoste lähtetekstide ja nende venekeelsete tõlkete põhjal välja tuua. Et neid iseärasusi välja tuua, võtsin Nikolai Baturini romaani „Karu südame“. Kõrvutasin lähteteksti tõlkega ja tegin romaani 20 lehekülje põhjal leksika iseärasuste analüüsi ning 4. peatüki põhjal spetsiifilise sõnavara analüüsi. Nende analüüside käigus selgus, et „Karu süda“ esitab (põhja)eesti kirjakeelt. Romaani tekstis on esitatud palju liitsõnu ja ühendtegasõnu, need on töös välja toodud eesti kirjakeele iseärasustena. Liitsõnade eripära kinnitavad oma käsiraamatus I. Külmoja, E. Vaigla ja M. Soll (2003, lk 133): liitsõnu on eesti keeles väga palju – nad moodustavad kolmandikku eesti kirjakeele sõnadest. Baturini tekstis leidub rikas ja spetsiifiline taiga leksika – nt *põlislaaned*, *paks hanglumi*, *vesijää*, *kirvesnuga*. Nagu näha, sellist sõnavara moodustavad peamiselt just liitsõnad. Näiteks võib tuua sõnad *äkkpakane*, *rampraske*, *kuldsuu*, *kaltskaabakas*, *kaldaluht*, *vesiläätsetihnik* jms. Ühendtegasõnad on verbist ja abimäärsõnast koosnevad tegusõnad, mille venekeelseks vasteks võib panna prefiksaalverbi – nt *входумъ* ja *воѣму*: *astuma* ja *sisse astuma* (Külmoja et al, 2003, lk 76). Neid tegusõnu teeb erilisteks võimalus vahetada abimäärsõna. Niimoodi võib verbidega „mängida“ ja kasutada erinevates kontekstides, kuna tähendus sõltub peamiselt kasutatavast abimäärsõnast – nt *ajama* ‘вызывать’ ja *hõõgvele ajama* ‘разгораться’, *panema* ‘класть’ ja *plehku panema* ‘удирать’.

Seejärel tuli mul välja selgitada, kas piirkondlik mulgi keel on Baturini loomingusse ka oma jäljed jätnud ning kas peegeldub see piirkondlik keelekasutus ka tõlgetes. „Karu südames“ ehk Baturini eestikeelses romaanis avaldub sporaadiline lõunaeesti mõju. Baturin meenutab sel juhul Kristjan Jaak Petersoni, keda võib pidada põhjaeesti autoriks. Ta oli kirjanikuna kasutanud piiblikeelt, kuid võib Petersoni loomingus märgata tema kodumurdele omaseid

lõunaeesti jooni (Kask, 1994, lk 113-114). Samamoodi kasutas Baturin oma tekstides mulgikeelseid sõnu, mis lisasid tema teostele Mulgi jooni. Parim näide on sõna *pää*, mis leidub koos teiste sõnadega, kas liitsõnas *uljaspää* või fraasis *pääst kinni kohkuma*. „Kajokurelend” on Mulgi murdekeeles kirjutatud luulekogu, kus avaldub selgelt mulgi kirjanduse mõju. Luulekogu esindab mulgi keelt, seega võib väita, et piirkondlik keelekasutus peegeldub kirjaniku luules. „Kajokurelennu” originaali võrdlus tõlkega aitas kinnitada, et murdelisus kaob teksti tõlkimisel vene keelde. Venekeelne variant on pigem mulgikeelse originaali loominguline tõlge. Võrreldes luuletustega kaugeltki ei esine „Karu südames” nii palju mulgi keele jooni. Selle murdekeele mõju väljendub spetsiifilise sõnavara kaudu. Romaanis kasutatud leksika on Siberi piirkonna tõttu spetsiifiline ning samuti esinevad aeg-ajalt kirjaniku tekstis murdesõnad – nt sõnad *lõmm*, *ints*, *perra*. Et „Karu südant” vene keelde tõlkida, tegid tõlkijad koostööd Baturiniga ehk vaatas kirjanik tõlgitud teksti ise läbi (Kressa, 2019). Autoriseeritud tõlge aitas säilitada autori spetsiifilist keelekasutust, aga on tõlkes raske just murdelisi jooni leida.

Lisaks oli uurimuseesmärk, kuidas Baturini looming esitab üldiselt eesti, kitsamalt aga Lõuna-Eesti ja mulgi kirjandust. Minu uurimus kinnitas, et Baturini proosa esitab (põhja)eesti kirjakeelt ning kirjaniku luule esitab lõunaeesti kirjakeele, täpsemalt Mulgi murdekeele traditsiooni. Mulgi keel on kunagi Lõuna-Eestis eksisteerinud tartu keele üheks mantlipärijaks, vaatamata sellele, et Põhja- ja Lõuna-Eesti keeleala piiril asuv Mulgimaa sattus põhjaeesti (kirja)keele mõju alla.

Baturini luuletuste näitel võib mulgi keele morfoloogilisi erijooni uurida. Nt selgub, et omadussõna või määrsõna keskvoorret tähistab konsonantide ühend *-mb – enämb* ‘enam’ ning *h*-kaashäälik võib sageli puududa. Näiteks sõna alguses – *illäss* ‘hiilgas’; *enge* ‘hinge’ või sõna keskel – *ek* ‘ehk’. Mulgikeelsed sõnad kõlavad n-ö pehmemalt: *ossel* ‘okstel’, *täempe* ‘täna’, *pääl* ‘peal’.

Üldiselt haarab Baturini looming mõlemat eesti peamurret ja mõlema (nii põhja- kui ka lõunaeesti) kirjakeele traditsiooni – nii põhja- kui ka lõunaeesti. „Karu südames” on esitatud rikas ja spetsiifiline Siberi sõnavara, mille põhjal uurisin ja tõin välja eesti kirjakeele iseärasused. Samuti tegin kindlaks Lõuna-Eesti kultuuri ja keele mõju Baturini murdekeelse luulekogu „Kajokurelend” näitel. Baturin looming esitab nii eesti, Lõuna-Eesti kui ka mulgi kirjandust. Kirjaniku raamatutega tutvudes saab selgeks, miks peab Tiit Aleksejev (2019) Baturinit eesti keelevõluriks.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöös annan ülevaate eesti kirjakeele iseärasustest venekeelsete tõlgete peeglis Nikolai Baturini teoste näitel. Nikolai Baturin oli eesti ja mulgi kirjanik, keda kutsutakse tema spetsiifilise keele pärast eesti keelevõluriks. Samuti uurin, kuivõrd peegeldub lõunaeesti mõju kirjaniku loomingus.

Töö eesmärgiks on kõrvutada ja analüüsida Nikolai Baturini teoste originaaltekste ja nende venekeelseid tõlkeid. Uurimismeetodiks valisin kvalitatiivse ja kvantitatiivse meetodi. Kõrvutavaks analüüsiks võtsin Baturini kolmanda romaani „Karu süda” ja tema kolmanda luulekogu „Kajokurelend” ning nende venekeelsed tõlked vastavalt «*Сердце медведицы*» ja «*Полёт колодезного журавля*». Nende põhjal koostasın tabelid, kus leiduvad spetsiifilised sõnad, mida pärast vaatlen ja analüüsin. Analüüsimiseks kasutasın peamiselt veebis kättesaadavat Sõnaveebi või Eesti-vene sõnaraamatut (2019). Veebisõnastikutel on suur eelis paberkujul olevate sõnaraamatute ees, kuna nad on kaasaegsemad ja täiendatud. „Karu süda” on 11 peatusest koosnev kirjandusteos, mis räägib ühest jahimehest Niikast ehk Nganassaanist. Niikat võib pidada autori algkujuks ehk prototüüpiks, kes rändab ning otsib nii ennast kui ka vastuseid oma küsimustele. „Kajokurelend” on mulgi keeles vabavärsis kirjutatud lüüriline luule. Mulgi kirjanduse mõju kirjaniku loomingule avaldub kõige selgemini just murdekeelsetes luuletustes. Siin laulis Baturin nii loodusest, pühalikku ülevusest kui ka teistest olulistest teemadest.

Bakalaureusetöö käigus püüdsın leida vastused küsimustele: missuguseid eesti kirjakeele iseärasusi võib Nikolai Baturini teoste lähtetekstide ja nende venekeelsete tõlgete põhjal välja tuua? Kas piirkondlik mulgi keel on Baturini loomingusse ka oma jäljed jätnud, kas peegeldub see piirkondlik keelekasutus ka tõlgetes? Kuidas Baturini looming esitab üldiselt eesti, kitsamalt aga Lõuna-Eesti ja mulgi kirjandust? Eesmärgiks oli kõrvutada ja analüüsida Nikolai Baturini teoste lähtetekste ja nende venekeelseid tõlkeid, mille näitel uurida eesti kirjakeele iseärasusi venekeelsete tõlgete peeglis ning uurida Lõuna-Eesti kultuuri ja keele mõju kirjaniku loomingus.

„Karu südame” teose analüüs kinnitas, et Baturin kirjutas romaane eesti keeles, aga kasutas tekstides mulgikeelseid sõnu, mis lisasid tema teostele Mulgi jooni. Baturin oli üks nendest kirjanikest, kes oli pikka aega sõnavara täiendamisega tegelenud. Näiteks oli ta romaanis kasutatud Mulgi murdele omast sõna *pää* koos teiste sõnadega: liitsõnas *uljaspää* ja fraasis *pääst kinni kohkuma*. „Karu südames” on esitatud rikas ja spetsiifiline sõnavara. Selle põhjal tõin välja eesti kirjakeele iseärasusi. Eesti keeles mängivad liitsõnad suurt rolli, nad võivad tähistada kindlat kohta (nt *alasinukk*), asjade suurust (nt *haudeplekk*), nähtuste intensiivsust (nt *härmatätar*) või pöörata tähelepanu nende omadustele (nt *uruloom*). Tähtsal kohal on ka omapäraseid ühendteigusõnad: nt *minema* ‘идти’ – *nurja minema* ‘разрушаться’. Nendega võib tekstides “mängida” ja erinevalt kasutada. Baturini tekst pole vene keelde täpselt tõlgitud, kuid kirjandusteos on oma eripära säilitanud.

Baturini luulekogu „Kajokurelennu” näitel selgitasin, et Mulgimaa piirkondlik keelekasutus peegeldub kirjaniku luules. Venekeelses tõlkes kaob murdelisus, kuna just mulgikeelsed morfoloogilised erijooned loovad luuletuste omapära ja erilist kõla. Suurt rolli mängib mulgi keele omapära foneetika alal –nii täis- kui ka kaashäälikute puhul. Mulgikeelsed sõnad kõlavad n-ö pehmemalt: *ossel* ‘okstel’, *pääl* ‘peal’, *täempe* ‘täna’.

KASUTATUD KIRJANDUS

ILUKIRJANDUS

Baturin N. (2001). *Karu süda*. 2. trükk. Tartu: Elmatar.

Baturin N. (1975). *Kajokurelend: luuletusi Mulgi murden*. Tallinn: Eesti Raamat.

Бату́рин, Н. (1998)., *Сердце медведицы*. Переводчик Михайлова, Э., перевод с эстонского. Таллинн: Ээсти Раамат.

Бату́рин, Н. (1989). *Полет колодезного журавля*. Перевод с эстонского. Москва: Советский писатель.

SEKUNDAARKIRJANDUS

Allkivi, K. (17.05. 2019). *Nikolai Baturin: „Mõtlesin, et hooldekodus enam sulge kätte ei võta. Aga mis ma ikka lakke vaatan?“*. Õhtulehe arhiiv.

<https://elu.ohutuleht.ee/855464/ohutulehe-arhiivist-nikolai-baturin-motlesin-et-hooldekodus-enam-sulge-katte-ei-vota-aga-mis-ma-ikka-lakke-vaatan> (viimati vaadatud 13.11.2021)

Eichenbaum, & K., Koreinik, K. (2008). *Kuidas elas mulgi, saare ja võru keel?* Võru: Võru Instituut.

Eesti etümoloogiasõnaraamat. (2012). Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ety/>

Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik. (2011). Eesti Kirjandusmuuseumi Folkloristika osakond. <https://www.folklore.ee/justkui/sonastik/>

Eesti keele käsiraamat. (2007). Sissejuhatus. Kirjakeel ja murded. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=4&p=1&p1=2>

Eesti keele seletav sõnaraamat. (2009). Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ekss/>

Eesti murrete sõnaraamat. (2022). Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/ems/index.cgi>

Eesti-vene sõnaraamat. (2019). Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/evs/index.cgi>

- Eesti õigekeelsuskäsiraamat. (2019). Eesti Keele Instituut. <https://keeleabi.eki.ee/viki/>
- Erelt, M., Erelt T., & Ross K. (2020). *Eesti keele käsiraamat*. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.
- Faster, M. (toim.) (2003). *Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat II*. Tartu: Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus.
- Ilves, K. (2015). *Mulgi murde pääjoone*. Mulgimaa infoportaal. Mulgi Kultuuri Instituut. <https://www.mulgimaa.ee/userfiles/MKI/Mulgi%20murde%20p%C3%A4%C3%A4joone.pdf> (viimati vaadatud 15.05.2022)
- Kask, A. (1984). *Eesti murded ja kirjakeel*. Tallinn: Valgus.
- Karjahärm, T. (2000). *Rahvuslik ärkamine*. http://www.estonica.org/et/Ajalugu/1710-1850_Balti_erikord/Rahvusteadvuse_s%C3%BCnd_ja_estofiilia/ (viimati vaadatud 10.04.2022)
- Kressa, J. (2019). *In memoriam. Nikolai Baturin. 5. august 1936 – 16. mai 2019*. http://kultuur.elu.ee/ke536_Baturin.htm (viimati vaadatud 13.11.2021)
- Liivaku, U. (1999). *Kirjakeel ja kirjasõna*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Maarits, M. (2019). *Tiit Aleksejev: Baturin oli keelevõlur*. ERR kultuuriportaal. <https://kultuur.err.ee/940827/tiit-aleksejev-baturin-oli-keelevolur> (viimati vaadatud 13.11.2021)
- Mueller, M. T. (2014-2019). Nikolai Baturin. *Estonian Writers' Online Dictionary. Eesti kirjanike e-leksikon*. University of Tartu Department of Literature and Theater Studies of the Institute of Cultural Research, DOI: <https://doi.org/10.15157/diss/005>
- Mulgi Kultuuri Instituut. (2019-2022). *Mulgimaa infoportaal*. <https://www.mulgimaa.ee/> (viimati vaadatud 15.04.2021)
- Mulgi sõnastik. (2013). Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/mulgi/index.cgi>
- Mulgi sõnaraamat I. (2022). Eesti Keele Instituut. <https://eki.ee/dict/mulgisuur/>
- Nagelmaa, S. (1975, 11. juuli). «Keski veerip lugede... ». *Sirp ja vasar*, 28, 5. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=is&oid=sirpjasasar19750711&type=staticpdf> (viimati vaadatud 15.04.2022)

Pajusalu, K., Hennoste T., Niit E. & Viikberg J. (2002). *Eesti murded ja kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Sõnaveeb. (2022) EKI ühendsõnastik. Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee/>

Tamm, J. (1999). *Eesti-vene sõnaraamat*. Tallinn: Valgus.

Tender, T. (1999). Emakeele Seltsi keelepäevade kroonikat. *Keel ja kirjandus* 2. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia. 140-141.

Tóth, S. T. (2019). *Tartu kirjakeele raamid Johannes Gutsclaffi grammatikast (1648) „Kodolaste raamatuni” (1913)*. Tallinna Ülikool Humanitaarteaduste dissertatsioonid, 52. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Valme, V. (2019). *Suri Nikolai Baturin*. ERR kultuuriportaal. <https://kultuur.err.ee/940729/suri-nikolai-baturin> (viimati vaadatud 13.11.2021)

Viikberg, J. (2015). Hendrik Adamsoni murdeluuleauhind. *Oma Keel*, 1, 95-98.

Viikberg, J. (2019). Murdekiiker. Eesti murdenäiteid kõnes ja kirjas. Kalvik, M. & Laansalu, T. (toim.) Veebiväljaanne. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/murded/kiiker/index.html>

Viljandimaa I (1939). Eesti VII. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus I. Üldosa. Eesti Kirjanduse Seltsi Kodu-uurimise Toimkonna väljaanne 12. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Кульмоя, И., Вайгла, Э. & Солль, М. (2003). *Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков*. Тарту: Издательство Тартуского университета.

Чудинов, А. (1910). *Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка*. Издание В. И. Губинского. <https://www.inslov.ru/> (viimati vaadatud 10.04.2022)